

Sámi Vuoigatvuodalihttu

Sáme Rievtesvuohtalihtto

Saemien Reaktoesiebrie

Samiska Rättsförbundet www.samirights.org Sami Rights Association

Adress: Bäverstigen 8, S-507 70 Gånghester Sweden * **Organisationsnummer:** 06012407-4626.
E-mail: info@samirights.org * **Bank:** Sparbanken Nord, Bankgiro 5733-2454

Den osynliga urbefolkningen

- **Ett underlag till förståelse för samer i utanförskap, och en vägledning till Sveriges framtida urfolkspolitik**

Sammanfattning

I detta dokument redogör Samiska Rättsförbundet för några av de allra svåraste frågorna kring samerna, och visar att den etniska diskriminering som finns i dag, kan härledas direkt från historien kring Sveriges koloniala politik gentemot samerna. Eftersom man måste betrakta detta som ett strukturellt problem är det viktigt att få en helhetsbild. Vi arbetar främst med att försöka formulera samernas historia för att förstå de kränkningar som förekommer i dag. Och därigenom säkra en rättsordning som möjliggör en stabil demokratisk framtid för *hela* det samiska folket.

I dokumentet visar vi hur samiska ättlingar förtrycks genom att deras *verkliga historia döljs, deras marker exploateras och säljs, kulturminnena bränns upp, de nekas tillträde till samebyarna eller kränks av dessa och myndigheter genom godtycklig maktutövning och att de osynliggörs samt att de inte har någon talan i offentliga rum, ifrågasätts som samer och nekas tillträde till rättssalar.*

Varför staten fortsätter denna politik och därmed ökar motsättningarna mellan ortsbefolkningen är inte enkelt att förstå, men gör antagandet att det antingen beror på 1) Staten vill med alla medel upprätthålla sin tveksamma äganderätt till sameområdet, 2) Staten har ett intresse av att hålla antalet samer lågt och premierar därför ett litet urval av samer ”till att utgöra samerna” och 3) Statens tjänstemän och politiker har dålig kunskap och/eller en rasistisk och stereotyp uppfattning om samer.

De fundamentala frågorna som måste ställas är: *Är samerna ett folk eller en definition på en näring och vem är egentligen same?*

Ett antal nyckelord återkommer bland samer i utanförskapet: *Antalet samer, Identitet, Samebyarna, Ensamrätten, Rättsäkerheten och Äganderätten.* Alla dessa ämnesområden skapar debatt, ilska och konspirationsteorier bland fjäll- och skogsbefolkningen inom sameområdet. Vi redogör för dessa bland annat genom intervjuer med enskilda individer hur människor uppfattar sin livssituation. Men vi använder också analogier för att icke-samer ska förstå kränkningarna, som ju i sin natur är subjektiva och måste ses i sitt sammanhang.

1. INLEDNING	7
2. ANTALET SAMER	9
2.1. Olika sätt att beräkna antalet samer	9
2.1.1. Samebydefinition	9
2.1.2. Renägardefinition	9
2.1.3. Språkdefinition	9
2.1.4. Röstlängdsdefinition	9
2.1.2. Modern beräkning	9
2.1.6. Genetisk beräkning	10
2.1.7. Självidentifikation	10
2.2. Slutsats	10
3. IDENTITET	11
3.1.1. Bakgrund till innanförskap/utanförskap	11
3.1.1. En identitet att skämmas för	11
3.1.2. Ett krävande ideal att leva upp till	11
3.1.3. Förtryckt förtryck	12
3.1.4. Rasistiskt självförtryck	12
3.1.5. Vem är egentligen same?	12
3.1.6. Sametingets röstlängd	13
3.2. Same eller lapp?	13
3.3. Sammanfattning	14
3.3 Slutsats	14
4. STRUKTUROMVANDLINGAR EN KÄLLA TILL KONFLIKT	15
4.1. Fem viktiga milstolpar	15
4.1.1. Stordrift av renar gynnades	15
4.1.2. Lapps katteländen avvecklades	16
4.1.3. Nordsamer tvångsflyttades söderut	17
4.1.4. Renbetesutredningen 1922	17
4.1.5. Icke renägande samer uteslöts ur samebyarna	17
4.1.6. Strukturuomvandling blev kulturmord	18
4.2. Strukturuomvandlingens offer	18
4.2.1. Mannen som förlorade sin mark och sitt fiske	18
4.2.2. Mannen som inte fick vara med i samebyn	19
4.2.3. Jakt- och fiskekojor som bränns upp	19
4.3. Sammanfattning	20
4.4. Slutsats	20
5. SAMEBYARNA	21
5.1. Slutna kollektiv	21
5.1.1. Odemokratisk grundstruktur	22
5.1.2. Makt och privilegier	22

5.1.3. Skötesrens systemet.....	23
5.1.4. Jakträtt	24
5.1.5. Två rättssystem	24
5.1.6. Länsstyrelsen och samebyn.....	24
5.1.7. Samiska markägare – en lägre stående varelse?.....	25
5.2. Renskötsel i Norge och Finland.....	25
5.3. Sammanfattning	26
5.4. Slutsats	26
6. TOLKNINGSFÖRETRÄDE FÖR RENÄGARINTRESSET	27
6.1. Renägarintressen dominerar politiskt	27
6.1.1. Stort utrymme i budgeten.....	27
6.1.2. Välutvecklade kontaktnät.....	28
6.1.3. Internationell dominans via samerådet.....	28
6.1.4. Politisk utfrysning av reformister.....	28
6.1.5. Slutsats.....	29
6.2. Myndigheter osynliggör samer.....	29
6.2.1. Diskriminerade samer noteras ej som etnisk diskriminering av DO	30
6.2.2. Samiskt informationscentrum förtiger aktuella rättsprocesser.	30
6.3. Ensigt perspektiv på den samiska historien.....	30
6.3.1. Kollektivistisk inriktning: Samebyn i centrum	31
6.3.2. Individualistisk inriktning: Individens rättigheter i centrum	31
6.3.3. Få forskare ifrågasätter den kollektivistiska synen	31
6.3.4. Statliga utredningar utgår från kollektivistisk och rasistisk grund syn.....	32
6.4. Sammanfattning	32
6.5. Slutsats	33
7. OSÄKER RÄTTSSÄKERHET.....	34
7.1.1. Minoritetsintresse kontra allmänintresse.....	34
7.1.2. Riksintresse och allmänintresse	34
7.1.3. Lappskattelandsmålen.....	34
7.1.4. Oavhängiga domstolar	35
7.1.5. Staten är resursstark	35
7.1.6. Privilegier tillåtna	35
7.1.7. Myndighetsmakt	36
7.1.8. Uppenbarhetsrekvisitet	36
7.1.9. Det rigida rättssystemet	36
7.1.10. Europadomstolen och EG-domstolen.....	36
7.1.11. Konventionsbrott	37
7.1.12. Ur fas	37
7.1.13. Kravet om processgemenskap.....	37
7.1.14. Lång tidsdräkt	37
7.1.15. Högsta instans inte HD	38
7.1.16. Bevisbörda hos enskild part	38
7.1.17. Nedskärningar av rättsväsendet.....	38
7.1.18. Barn kränks	39
7.1.19. Tjänstemannaansvaret.....	39
7.2. Sammanfattning	39

7.3. Slutsats	40
8. ÄGANDERÄTTEN.....	41
8.1. Samiska rättsförbundets syn på äganderätten.....	41
8.1.1. Äganderätten måste utredas först	41
8.1.2. Äganderätten då och nu	42
8.1.3. Lappbyns betydelse.....	42
8.1.4. Avvittringen kränkte samernas äganderätt.....	42
8.1.5. Extensiv renskötsel kränkte äganderätten	42
8.2. Lagstiftning och försök till rättslig prövning.....	43
8.2.1. Avvittringen i Jämtland.....	43
8.2.2. Staten ändrar sig.....	43
8.2.3. Lappkommittén får kritik	43
8.2.4. Lappkommittén 1883	44
8.2.5. Expropriering utan folkrättslig grund.....	44
8.2.6. Målen avvisas	44
8.2.7. Äldre jordabalken	44
8.2.8. Kolonisation på 1990-talet	45
8.2.9. Kolonisation år 2006.....	45
8.3. Rättsläget idag	45
8.3.1. Rättslig rävsax	45
8.3.2. Staten uttrycker osäkerhet.....	46
8.3.3. Rättspromemoria.....	46
8.3.4. Jämförelse med aboriginer	46
8.4. Kränkning genom försäljning	46
8.4.1. Svea Skog AB	46
8.4.2. Hård exploatering	47
8.5. Sammanfattning	47
8.6. Frågeställningar till staten.....	48
8.7. Slutsats	48
9. SLUTORD OCH UTBLICK.....	50
9.1.1. Kulturmord	50
9.1.2. Etnisk diskriminering.....	50
9.1.3. Byråkrati i kris	50
9.1.4. När tog staten över?	50
9.1.5. Personligt ansvar.....	51
9.1.6. Reformistiska samer	51
9.1.7. Rättighetskrav	51
9.1.8. ILO-169	51
9.1.9. Assimilering.....	51
9.1.10. Försoning	52
9.1.11. Enande	52
9.1.12. Försoning med staten	52
9.1.13. Vem är egentligen same?	52

”Den svenska staten tog land, vatten och naturtillgångar i de svenska fjällen värda hundratals miljarder kronor från det fattiga svenska och samiska fjällfolket. Myndigheterna följde inte lagarna, domstolarna godkände stölderna och politiker och forskare hjälptes åt med att begrava sanningen.

Men de stal också fjällfolkets mänskliga rättigheter och konsekvenserna blev förödande. Nu pågår en hård maktkamp där renskötare och andra samer, privata markägare och staten slåss om herraväldet. I den striden florerar myter och missuppfattningar eftersom ingen hittills gått till botten med denna historiska härva. ”

Svante Isaksson, journalist och författare

1. Inledning

Det svenska rättssystemet av idag diskriminerar samer som urbefolkning. Många människor i sameområdet känner sig kränkta. En del har ärvt kränkningarna från sina förfäder. En del har förstått kränkningarna långt efteråt, genom att forska i arkiven. En stor del av dessa kränkningar sker genom maktutövning av samebyar, länsstyrelser och stat.

Det nuvarande samiska samhället är konstruerat för en liten, exklusiv och homogen sammanslutning människor och utgår från de så kallade samebyarna. Inte ens de samer som är upptagna i sametingets röstlängd har idag någon självklar rätt att vara med i en sameby. Medlemmar kan uteslutas eller förvägras inträde på grund av fel kön, fel släkt eller allmänt godtycke. Trots att en övervägande majoritet av samerna idag står utanför samebysystemet, har de ofta svårt att göra sina röster hörda politiskt. De tongivande renägarorganisationerna är statligt understödda, ekonomiskt stabila och välorganiserade. Det är inte heller lätt för en enskild same att gå emot det lokala renägarkollektivet. Risken att bli utfrysad eller kränkt i offentliga rum avskräcker. På så sätt har det samiska folket splittrats mellan en liten grupp privilegierade och en stor grupp osynliggjorda sameättlingar. På många håll i landet har orättvisorna ackumulerats. Symptomen på detta är markrättegångar, lappskattelandsmål och ömsesidigt rasistiska tongångar. Ett mörkertal av icke registrerade diskrimineringsärenden hos DO och klagomål till länsrätten bör även läggas till denna bild, utöver civilrättsliga mål som aldrig blivit rubricerade i ett urbefolkningsperspektiv.

Svensken i allmänhet och svenska politiker i synnerhet har ofta en mycket stereotyp bild av samerna som ett folk av nomadiserade renägare utan land. Konflikten mellan markägare och renägare blir därmed tydligt svart/vit och fullt begriplig. Konflikter som faller utanför dessa ramar anses ha sin grund i enskilda "bråkstakar" och "rättshaverister" och förtjänar därför ingen uppmärksamhet. Att det i själva verket ofta handlar om sameättlingar versus andra sameättlingar är det mycket få svenskar som känner till. Staten har därigenom bit för bit kunna öka sin kontroll över samiska landområden i klassisk kolonialistisk härska-genom-att-söndra-stil.

Samiska Rättsförbundet vill med detta dokument förmedla en förståelse av hur den strukturella etniska diskrimineringen av samer fungerar och visa att Sverige behöver se över ett flertal lagar, för att komma tillrätta med problem som rör landets ursprungsfolk samerna. Rättsförbundet vill till och med gå så långt att föreslå konstitutionella förändringar för att stärka minoriteters rättigheter och parters lika rätt inför lagen. Förbundet försöker också om möjligt att exemplifiera diskrimineringen med några typfall.

Vi är medvetna om att ett erkännande av andra samiska grupper än de renägande samerna skulle medföra stora konsekvenser för staten. Det skulle innebära ett moraliskt och ekonomiskt ansvar för hela fjäll- och skogsbefolkningen i sameområdet, vad gäller synliggörande av sameområdets kolonisationshistoria och kronans förehavande med samiska marker, där det funnits och fortfarande finns stora exploateringsvärden. När det gäller

Sveriges anseende som demokrati och rättsstat, har vi ändå mycket att vinna på att lägga de historiska papperna på bordet. Det handlar om historisk upprättelse för kanske så många som hundratusen samiska ättlingar.

Det här dokumentet har inte ambitionen att utgöra en vetenskaplig rapport. Det är istället tänkt att spegla hur Sverige *uppfattas* inifrån, och hur folk upplever sin situation som urfolk utanför rennäringen. Dokumentet ska absolut inte ses som ett angrepp på renägarna eller renskötseln i sig, utan syftar endast till att belysa problemen med dagens lagstiftning och vilken källa till etnisk diskriminering som den utgör mot en majoritet av samerna i dag. Vi sympatiserar med renskötselns värv och är väl medvetna om att samebyarna i sig är under stark press från markägare, betestillgång och samer i utanförskapet, och är lika mycket offer för Sveriges koloniala politik som andra samer. Återigen, tyvärr har den svenska politiken förts på ett sådant sätt att samerna har blivit delade i två delar och vi kommer endast att behandla den ena delen: den osynliga urbefolkningen.

Intervjuerna är gjorda per telefon, och alla informanter har godkänt sin egen beskrivning. Läsaren bör också ha i minnet att det finns många fler vittnesmål än de som presenteras här, och som Samiska Rättsförbundet tagit del av. Ett flertal personer har av naturliga skäl inte velat framträda i denna rapport, inte ens i anonymiserad form.

2007-05-30

Peter Rodhe

Chef för Samiska Rådet för FN-frågor (Sami Council of UN- questions)

Samiska Rättsförbundet, Sámi Vuoigatvuodalihttu.

2. Antalet samer

Antalet svenska samer anges i officiella siffror till 17 500 personer¹. Denna siffra bygger på antalet personer med registrerade renmärken år 1971, och dess släktingar två led tillbaka, som man sedan extrapolerat framåt i tiden för att beräkna antalet avkommor. Den officiella definitionen av same är alltså inte helt enkel, och förutsätter att slakten har funnits inom rennäringen några generationer tillbaka. Det är enkelt att förstå hur många samer som utslutits ur denna siffra, förutom att siffran är mer än trettio år gammal.

2.1. Olika sätt att beräkna antalet samer

Här följer några exempel på alternativa möjligheter att beräkna antalet samer:

2.1.1. Samebydefinition

Om samer per definition är samebymedlemmar är antalet samer i Sverige cirka 2500 personer.

2.1.2. Renägardefinition

Om man tar med *alla* renägare, får man antalet 4600 personer.

2.1.3. Språkdefinition

Om definitionen på samer utgörs av de som kan tala samiska utgörs den samiska befolkningen av mellan 6000-7000 personer².

2.1.4. Röslängdsdefinition

Ser man till Sametingets röslängd 2005 finns det 7180 samer i Sverige³. Denna siffra exkluderar de röstberättigades omyndiga barn

2.1.2. Modern beräkning

I sin doktorsavhandling 2004, beräknade läkaren Sven Hassler antalet samer med hjälp av uppgifter från demografiska databasen i Umeå⁴. Han utgick från sametingets röslängd och renägare där individerna utgjorde index. Från denna gick han två generationer bakåt och beräknade antalet levande släktingar till indexpersonerna *som levde 1998*. Detta gav 42 480 personer. Räkade man med makar och hustrur blev antalet 50 493. Även här finns ett mörkertal, genom de som inte har registrerat sig i röslängden, och de släktingar till

¹ Lars-Nila Lasko, <http://lasko.bloggsite.se/post/769/7078>

² www.samer.se

³ www.sametinget.se, röslängden 2005.

⁴ Hassler S, Sjölander P, Ericsson AJ. Construction of a database on health and living conditions of the Swedish Sami population. In: Befolkning och Bosättning I Norr – etnicitet, identitet och gränser I historiens sken. Eds. Lantto P, Sköld P. Centre for Sami Research, Umeå University, Miscellaneous publications No. 1, 2004a, pp 107-124.

indepersonerna som avlidit före 1941, samt de samiska kvinnor som har gift sig med icke-renägare före 1941. Mörkertalet kan fördubbla antalet samer i denna beräkning.

2.1.6 Genetisk beräkning

En vetenskaplig avhandling från 1992 har redogjort för att en tredjedel av *genpoolen* i Västerbottens och Norrbottens län utgörs av samiska genmarkörer⁵. Fördelningen av antalet markörer per individ är troligen skev, och det är naturligtvis mycket kontroversiellt att definiera hur många markörer en person ska bära för att räknas som same. Men antar man att en tredjedel av befolkningen i dessa län är *samiska ättlingar* är befolkningen cirka 99 000 personer. Då utesluter man Jämtlands, Västernorrlands och Dalarnas län, och alla andra ställen där samiska ättlingar bor. Det ligger inte långt ifrån att anta att majoriteten av folket i sameområdet är samiska ättlingar.

2.1.7 Självidentifikation

Självidentifikation torde vara det ”mest” objektiva kriteriet för att uppskatta antalet samer. I internationella konventioner är detta en grundläggande mänsklig rättighet, och utgör också en definition på vem som är ursprungsfolk eller inte. I Sverige bör frågan då ställas: Anser du dig vara *samisk eller lapsk ättling*? Men inte heller en sådan undersökning skulle ge ett entydigt svar då flera skulle anse själva frågan vara en kränkning – att förväntas fästa en etnicitet på sig.

Article 1, ILO-169

1. This Convention applies to:

(a) Tribal peoples in independent countries whose social, cultural and economic conditions distinguish them from other sections of the national community, and whose status is regulated wholly or partially by their own customs or traditions or by special laws or regulations;

(b) Peoples in independent countries **who are regarded as indigenous on account of their descent from the populations which inhabited the country**, or a geographical region to which the country belongs, at the time of conquest or colonisation or the establishment of present State boundaries and who, irrespective of their legal status, retain some or all of their own social, economic, cultural and political institutions.

2. **Self-identification as indigenous** or tribal shall be regarded as a fundamental criterion for determining the groups to which the provisions of this Convention apply.

2.2. Slutsats

Antalet samer är med andra ord inte helt enkelt att uppskatta och beror helt på vilken definition som används. Inte ens en undersökning baserad på självidentifiering skulle ge ett entydigt svar, då flera skulle anse själva frågan vara en kränkning – att förväntas fästa en etnicitet på sig.

⁵ Nylander, Per-Olof. Ethnic Heterogeneticity of the North-Swedish Population, Umeå, 1992

3. Identitet

Frågan om samisk identitet är för många människor fortfarande väldigt känslig, oberoende av om man befinner sig innanför eller utanför den samiska gemenskapen och vare sig man officiellt räknas som same eller inte. Denna rapport kommer delvis att belysa samiska markägares situation som skötesrenägare, skogsbrukare och jägare. För dessa samer är utanförskapet mycket påtagligt och enkelt att påvisa.

3.1.1. Bakgrund till innanförskap/utanförskap

Många samer ingår i samebykollektivet genom sin uppväxt, och genom sin släkt, utan att vara medlemmar eller ens äga renar. Trots detta upplever de en *naturlig samhörighet* med renägarkollektivet.

Liksom kravet om självidentifikation är utanförskapet *en subjektiv upplevelse*. Denna upplevelse kommer från att man tillhör traditionella icke renägande och renskötande släkter – fiskesamer, sjösamer, sockensamer och andra samer som haft helt andra utkomster än rennäringen.

Det kan också handla om släkter som slagits ut från rennäringen, eller på annat sätt förlorat förankringen i den. Många samer insynade hemman under 1800-talet, för att skaffa sig en tryggare utkomst, eller för att skydda sina huvudvisten gentemot nybyggen eller erhållit mark via avvitrningen, och då blivit bofasta. De människor som insynade hemman var ofta själva samer.

3.1.1 En identitet att skämmas för

Genom 1900-talets förtryck av samer, och de rasistiska strömningar som funnits, har många släkter beslutat sig för att tona ner sin samiska etnicitet, och det har medfört att människor fått reda på att de är samer senare i livet. Det samiska ursprunget har varit väldigt svårt att nå för dessa människor som upplevt att de inte fått hjälp av sina äldre släktingar i sitt sökande efter identitet, då de har förknippat ursprunget med djup skam.

Exempel: Jag fick reda på att jag var same genom arkiven. Min farmor påstod att vår släkt aldrig hade haft renar, talat lapska eller överhuvudtaget haft något med det att göra. När jag hittade bouppteckningarna för hennes mor- och farföräldrar som visade att de hade varit rika renägare ryckte hon på axlarna. Hon ville fortfarande inte ha med det att göra.

3.1.2. Ett krävande ideal att leva upp till

Utanförskapet kan också handla om en värderingsgrund som antingen utgår från en själv, eller från andra samer, en känsla att man "inte duger som same". Detta utanförskap blir mer påtagligt för den som vill engagera sig i det samiska samhället, antingen i rennäringen, organisationer, konst, hantverk eller i politik. Både egna värderingsgrunder och andras,

utmanas när ”nya” samer söker sin plats i den samiska gemenskapen. Outtalade värderingar som finns inom det samiska samhället, kan vara mycket gamla hierarkiska föreställningar. De kan utgå från släktskap, tradition i rennäringen och kulturtillhörighet. Detta är ett slags inre förtryck som inte är enkelt för samiska ättlingar att konkretisera.

Exempel: Vem som helst får inte bära kolt, man måste vara värdig! Det sa en man till mej. Själv hade han växt upp i en renskötarfamilj, men när han fick annat jobb hängde han undan sin kolt. Han kände sig inte längre värdig att bära den. Han sa också att om jag inte kände mig kränkt och diskriminerad av staten, så var jag inte någon riktig same. Jag minns att jag kände mig mer kränkt av honom och av det samiska samhället än av det svenska, när han sa så.

Den kolt som jag nu har, har jag ärvt från min mamma. Men hon har nästan aldrig använt den själv. Och först ville hon inte heller ge den till mig: ”Du är inte tillräckligt mycket same för att bära den” Då anmälde jag mig till sametinget. När jag sedan visade ”bekräftelsen” för min mor, lät hon mej ärva kolt. Och jag tror faktiskt att hon blev stolt. Jag får inte äga renar eller bli medlem i en sameby, men jag får i alla fall kalla mig same. Och jag bär min kolt rak i ryggen och med huvudet högt.

3.1.3. Förtryckt förtryck

Ett problem för samiska ättlingar är att vara född som same samtidigt som etniciteten upplevs som förbjuden att bära, och ändå måste individen utstå samhällets rasistiska förtryck och ständigt försvara sin etnicitet.

Exempel: Det är svårt att se att jag är same. Jag äger inte heller renar och har ingen som helst förankring i renskötseln, och undrar ibland vem jag är. Ändå reagerar jag kraftigt när någon talar illa om samer, något som kan hända i mitt arbete där jag ofta träffar nya människor. Jag brukar direkt säga: ”Ni ska veta att jag är lapp, och tolererar inte att man pratar hur som helst om lappar.”

3.1.4. Rasistiskt självförtryck

En annan problemställning är att många oundvikligt mäter sin ”samiskhet” i andelar: 100%, 50%, 25% och så vidare. Det kan upplevas som motstridigt hos individen att kalla sig same om mamma är same och pappa är svensk, för då ”är man ju inte är hel”. Detta resonemang bygger på gamla rasistiska värderingar i samhället, det ”rasrena” idealet, ett ideal som de flesta samer tar avstånd från intellektuellt, men ändå plågas av känslomässigt.

3.1.5. Vem är egentligen same?

Den fundamentala frågan är vilka kriterier som ska ligga till grund för den samiska identiteten. Är man same av endast börd? Måste individen också ha förankring i den samiska kulturen, och hur mycket i sådana fall? Måste individen bo och leva i sameområdet? Måste man vara renägare eller renskötare?

Är det outtalade förbudet att kalla sig *same* ett resultat av förtrycket från staten, eller av värderingsgrunder *mellan* samer? Eller är det den samiska ättlingens *egen* uppfattning som förtrycker identiteten?

3.1.6. Sametingets röstlängd

Ett sätt att få sin samiska identitet bekräftad, är att anmäla sig till sametingets röstlängd. Sametingets kvalificeringsregler sällar dock bort alla samer som förlorat sitt språk mer än två generationer tillbaka⁶.

Sametingslagens andra paragraf

2 § Med same avses i denna lag den som anser sig vara same och

1. gör sannolikt att han eller hon har eller har haft samiska som språk i hemmet, eller
2. gör sannolikt att någon av hans eller hennes föräldrar, far- eller morföräldrar har eller har haft samiska som språk i hemmet, eller
3. har en förälder som är eller har varit upptagen i röstlängd till Sametinget, utan att länsstyrelsen därefter beslutat annat.

Särskilt sydsamer och samer från kustnära skogsslakten som tidigt kommit i kontakt med det svenska språket drabbas hårt av detta språkrav. Ett annat problem är att vem som helst kan ifrågasätta någon annans vara eller icke-vara i röstlängden genom att överklaga. Det finns många exempel på samer i röstlängden, vars samiska identitet på detta sätt blivit ifrågasatt.

Exempel: I ett av de klagomål som har gjorts, där 13 personer i Västerbottens fjälltrakt ifrågasattes som samer, finns motiveringen: *"Dessa personer har absolut ingen samisk identitet och skall därför strykas ur sameröstlängden med omedelbar verkan. Hoppas att detta granskas noggrant."*

En kvinna berättar: Min man blev oerhört kränkt när han blev överklagad i röstlängden. Han sa att: vem törs egentligen registrera sig som lapp när man kan göra såna här saker mot folk?

Han har i livet blivit särbehandlad och diskriminerad på olika sätt som same. Vid ett tillfälle för några år sedan var han nära att åka på stryk då han åt lunch, därför att några i en ort uppfattade honom som same på grund av hans utseende. Han får alltså utstå kränkningar både från det svenska samhället och från det samiska samhället.

3.2. Same eller lapp?

Många samer vill inte befatta sig med ordet *same*, utan förankrar fortfarande sin etnicitet i att vara *lapp*. Denna etniska polarisation har dels att göra med att de inte ser sig som svenskar, men de kan inte heller identifiera sig med stereotyp som följer med att vara *same*. I sydligare trakter har själva ordet *same* försvunnit under historien och dessa har aldrig under sin uppväxt upplevt sig vara *same*. Bertil Wiinka menar i sin bok *Har du slutat vara lapp?*⁷, att ordet *same* kom in i Ume-samiskan under 1900-talet. Trots detta finns det belägg att ordet använts, men speglar att många sydsamer aldrig kallat sig *same*, trots att de talat ume-samiska flytande. En del blir kränkta av att kallas *same*.

Exempel: Man, Pite lappmark. Jag är lapp och känner bara lappar. Jag har inte ens stött på någon *same*. Vet inte vilka det är...

Jag känner mig kränkt av att det bara talas om samer. Ingenstans hör man om lappar, som är *mitt* folk. Det är diskriminerande att ingen ser oss, och att jag inte ens får säga mitt namn utan att folk reagerar.

⁶ www.sametinget.se

⁷ Wiinka Bertil, Wiinka Valborg. *Har du slutat vara lapp?* Umeå, 2006.

3.3. Sammanfattning

- Sametingslagen strider mot internationella konventioner genom att diskriminera de samiska släkten som förlorat sitt språk mer än två generationer tillbaka. Lagen ska också ses ur perspektivet att språket länge har varit marginaliserat, och sedan 1912 förbjudet att använda i skolor och på offentliga platser.
- Sametingslagen medför att samer kan kränkas som individer genom att de kan överklagas i röstlängden och ifrågasättas som samer.
- Den samiska identiteten förtrycks av samhället och av samer själva, och är ett resultat av Sveriges assimileringspolitik.
- Nyanseringen av *antalet* samer förtrycks på grund av snäva och subjektiva definitioner om *vem som är same*.

3.3 Slutsats

Idag blir många sameättlingar kränkta när deras samiska identitet ifrågasätts. Staten bär ett stort ansvar för dessa kränkningar genom den sorterings-, ras- och assimileringspolitik som fortfarande aktivt förs gentemot det samiska folket.

Samiska rättsförbundet anser att samisk identitet är ett aktivt och personligt val. Det *är* en mänsklig rättighet att få sin etnicitet bekräftad. I den meningen är sametingets röstlängd just nu den bästa måttstocken på vem som är same. I detta missar man dock de röstberättigades omyndiga barn, de samer som inte uppfyller de krav som ställs för att komma med i röstlängden och alla andra samer, som på grund av etniskt förtryck och etniska kränkningar blivit berövade sin samiska identitet.

4. Strukturomvandlingar en källa till konflikt

För att förstå hur statligt påbudna strukturomvandlingar givit upphov till konflikter mellan samer, ska vi först beskriva fem viktiga milstolpar ur historien: 1) när stordrift av renar gynnades, 2) när lapps kattelanden avskaffades och 3) när nordsamer från Karesuando tvångsförflyttades söderut 4) Renbetesutredningen 1922 och 5) När icke renägare uteslöts från samebyarna. Vi ska också ge exempel på kränkningar som följt i spåren av strukturomvandlingarna.

4.1. Fem viktiga milstolpar

Det samiska folket bestod ursprungligen av flera olika yrkesgrupper, flera språk/dialekter, olika typer av renskötselformer och andra former av självhushåll. Sverige har genom sin politik styrt samerna mot en monokultur och mer eller mindre utrotat flera av de samiska språken. Den svenska samhällsplaneringen har utgått från samer endast ska uppträda som renägande nomader i fjälltrakterna. Detta har varit ett hårt slag mot alla andra samiska kulturyttringar och det har lett till den splittring av det samiska folket som består ännu idag, en påtvingad uppdelning i renskötare/renägare och icke-renskötare/renägare.

4.1.1. Stordrift av renar gynnades

Sveriges politik gentemot samerna under drygt hundra års tid har präglats av den starkes rätt. ”Stark” i denna kontext ska utläsas som ”stort reninnehav”. Detta var också helt i linje med tidsandan under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, då industrialisering och stordrift bit för bit ersatte det småskaliga preindustriella samhället. Rationalism var idealet – och när statliga samhällsplanerare bedömde olika samiska kulturyttringar, var det den storskaliga renskötseln som föll dem i smaken.

Professor K.B Wiklund, en tongivande debattör på den tiden, var t ex visserligen av åsikten att den skogssamiska kulturen troligen var den äldsta, med sin kombination av renskötsel, jakt och fiske, men att den degenererats under slutet av 1800-talet. År 1900 konstaterar han:

*”Skogslapparne tyckas nu definitivt ha lämnat sin (och andras) egendom vind för våg och anse det vara bekvämare att jaga renar än att sköta renar. Den enda utvägen att bli kvitt den i dessa trakter ganska brännande skogsrenfrågan blir till slut den, att man alldeles afskaffar alla skogslappar i dessa trakter och förelägger dem att antingen draga till fjälls med sina renar och bli fjällappar eller också lämna sina renar i fjällapparnes vård.”*⁸

Ytterligare argument för att lagstifta bort den skogssamiska kulturen, var inslaget av att dessa hade huvudvisten där de var mer eller mindre bofasta, och kunde där ha andra kreatur än renar. Professor K B Wiklund ansåg dessutom att det var farligt för lappbarn att bo i

⁸ ACTA LAPPONICA XVIII, s. 16-18, *Almqvist & Wiksell, Uppsala 1968*

varma ombonade rum, äta svensk mat, dricka mjölk och äta med kniv och gaffel. Detta gav han uttryck för i nordisk Tidskrift 1895.⁹

Anmärkning: I efterhand upplevs debatten om skogssamerna naturligtvis som kränkande. Särskilt i skenet av att man tretton år tidigare avskaffat lappskattelandsgränserna som medförde en anarkistisk renskötsel bland skogssamerna. Genom rättsliga ingrepp (övergrepp) styrde den svenska staten samernas kulturella utveckling i enlighet med rådande samhällsideal. När detta ledde till kaos och oreda skylldes man på att skogssamernas kultur hade degenererats. 1919 lyckades man få bort ett stort antal skogsrenar genom att bofasta samer tilläts äga maximalt 20 renar. Detta var början till politiken *lapp ska vara lapp*, som särskilt skulle drabba den skogssamiska kulturen.

4.1.2. Lappskattelanden avvecklades

Samerna i centrala och södra sameområdet var traditionellt *individualister*, och mer bundna till marken än den nordsamiska kulturen. De ansåg marken vara deras, och gränserna mellan familjerna befästes noggrant emellan med jämna mellanrum. Samerna i södra sameområdet, eller lapparna som många av dem kallar sig själva, levde i mycket större utsträckning på jakt- och fiske och allt annat som deras marker gav – exempelvis timmer och myrslåtter. Man hade också en tradition av att bedriva byteshandel med de svenska samhällena. Dock var renskötseln också ett betydande inslag i denna kultur.

Varje lappby bestod av ett antal lappskatteland som var för sig hyste en eller flera så kallade ”skattelappar”. Dessa var fullsuttna ägare till lappskattelandet, som också var inskrivet som fastigheter i jordeböckerna. Vad lappskattelandet genererade i fisk, renbete, jakt och timmer tillföll skattelappen men skulle i gengäld föda hans familj och drängar och pigor. För detta betalade skattelappen en årlig skatt. Om skattelappen var tvungen att föra ut sina renar på renbetesallmänningar var han tvungen att ansöka om detta. Om vinterbetet var knappt kunde familjen föra ut renarna till kusten, men var då tvungen att betala för uppehållet.

Yrkena inom lappbyn kunde variera. Exempelvis har vi Malmesjaure lappby 1890 yrkena fiskarlapp, nomad, timmerdrivare, dräng, vallhjon och sömmerska. I folkräkningen 1890 ingår 112 personer i lappbyn.

Innan lappskattelanden avskaffades var det upp till familjerna (eller naturen) att avväga ur många renar marken tålde beroende på betestillgång (och arbetskraft) inom lappskattelandet, och hur fiskerika sjöar eller andra tillgångar som fanns i området. När lappskattelandsgränserna avskaffades i slutet på 1800-talet ledde detta till att renägare med stort reninnehav slog ut de mindre, då renarna helt plötsligt tilläts vandra fritt inom dåtidens lappbyar över gränserna för de tidigare lappskattelanden¹⁰, vilka haft en nord-sydlig riktning till skillnad mot dagens väst-ostliga. Renbeteskommissionen ansvarade för detta arbete. Denna leddes förresten av tidigare nämnde K B Wiklund, som var vän och kollega med Herman Lundborg, mannen som senare skulle inrätta det ökända rasbiologiska institutet.

⁹ Lundmark, Lennart, *Så länge vi har marker*. Rabén/Prisma, Falun 1997.

¹⁰ Lundmark Lennart. *Vinterbetande renar i Västerbottens kustland under 1890-talet*.
<http://www.lennartlundmark.se/internt/lennart.nsf/doc>

4.1.3. Nordsamer tvångsförflyttades söderut

I motsats till samerna i södra och centrala sameområdet, som levde på *tam-* eller den *intensiva renskötelsen*, bedrev nordsamerna den så kallade *extensiva renskötelsen*, och arbetade i större utsträckning flera familjer i lag, för att hantera mer eller mindre vilda och stora renhjordar. Nordsamerna, som kom från en snål och karg omgivning i arktiskt klimat, hade inte samma tradition i att göra avkastning från marken. Ur ett statligt perspektiv passade nordsamernas kultur, att främst se till renen och inte till marken, förträffligt för framtida exploateringsplaner.

Karesuandosamerna blev därför tvingade att flytta söderut, ofta utan exakt angivelse var, åren efter gränsstängningarna, och på grund av denna förekom svält då de renskötande familjerna trängdes ihop på en väsentligt mindre landyta än tidigare. Mellan 1923 och 1932 förflyttades närmare 300 samer och 16 500 renar ända ned till Tärna socken i Västerbotten¹¹. Karesuandosamerna slog sig tillrätta varhelst de fann plats i de andra lappbyarna söderut, speciellt utmed fjällkedjan.

Nordsamerna kom att slå ut den lokala ursprungsbefolkningen från renskötelsen på många ställen, och särskilt i fjälltrakten. Att nordsamerna hade en enorm framgång i släktfejden som uppstod, i kampen om betesmark och rennehav, berodde dels på omständigheterna att komma som främmande folk, traditioner att samarbeta, hantera stora renhjordar men lika mycket för att staten understödde den extensiva renskötelsen, och kom att lagstifta till deras fördel under 1900-talet genom renbeteslagarna, nomadskolan, avvitringsarna och skollagarna. Det allmänna förtrycket mot samerna resulterade också i att det var bättre att vara fattig svensk än en ”renlös lapp”.

4.1.4. Renbetesutredningen 1922

Utredningen SOU 1922:10 som skulle leda till renbeteslagen 1928 har senare visat sig bygga på felaktiga rättsliga grunder¹², förutom att de personer som skapade det nya samiska samhället hade nära anknytning till rasbiologin och nazismen. Utredningen slog bland annat fast att fjällbefolkningens landanspråk nu hade lösts för alltid, och att enskilda samer inte ansågs ha någon äganderätt till sina förfäders marker.

4.1.5. Icke renägande samer uteslöts ur samebyarna

Rennäringslagen 1928 medförde bland annat att de icke renskötande samerna uteslöts ur samebyarna. Tillsammans med gränsstängningen och tvångsförflyttningarna uppstod släktfejder och vendettor som satte djupa spår hos Ortsbefolkningen och än idag har såren inte läkts på många ställen. 1971 förvärrades situationen för små renägare och mindre släkter i och med den graderade rösträtten, och de konflikter som följde med denna lag ställde ett stort antal renskötare utanför samebyarna, då de större släkterna röstade ut de mindre.

¹¹ SOU 2006:14 s. 102-103.

¹² Brunfelter, Ulf, *Fjällbefolkningens landfrågor i Lapplands och Jämtlands län*, Kriströms Advokatbyrå, Stockholm 2004.

4.1.6. Strukturomvandling blev kulturmord

Strukturomvandlingen ledde med andra ord till ett nytt samiskt samhälle, som inte skulle likna det gamla i vare sig gränsdragningar, renskötsel, vilka släkter som ingick och med helt andra rättsliga förutsättningar. På detta sätt raderade staten ut ett helt folk på mycket kort tid, och alla konflikter, de samiska maktnätverk som finns idag och dagens politik gentemot samerna kan härledas från detta. Hur många samiska ättlingar som är berörda av den förda politiken kan vara så många som 50 000 personer eller ännu fler. Området rör 1/5-del av Sveriges yta.

4.2. Strukturomvandlingens offer

Över hela landet finner man människor som fortfarande lever och kan berätta om vilken kränkning strukturomvandlingarna innebar för dem. Alla kränkningar klassas inte som etnisk kränkning i massmedia, men när man närmar sig människor och deras berättelser, framträder mönstret ändå tydligt. Det handlar inte bara om förlorad mark, utan även om utplånande av kulturminnen kopplade till den av staten icke önskvärda samiska kulturen. Här följer några exempel:

4.2.1. Mannen som förlorade sin mark och sitt fiske

I Sverige har det funnits upp emot tusen lapps katteland som vardera hyst 10-20 personer. Följande exempel är ett av många på hur samer upplever sig ha förlorat allt inflytande över sina fädernas mark:

Exempel: Man, Lule lappmark: Min morfar var en storrenägare. Han blev dock blind på äldre dagar och ibland lät han mig ligga bredvid honom i sängen när han berättade om sitt liv, och gav mig råd inför livet.

”Ska du nu klara dig här i livet måste du undvika sprit. Vi har så ofantligt mycket land och skog. Om du ska komma igång med det här måste du förädla skogen. Tallen är guld, tänk på det. Du måste också kunna sälja. Och planlägga”.

Så tänkte morfar kring vårt lapps katteland. Jag minns att jag gick och tänkte på allt jag skulle göra med vårt land. Men sen avvittrade dom alltihop. I början lät det bra, som om vi skulle få nästan allt. Men sen blev det mindre och mindre. Till slut var det bara ett litet hemman. Efter ett tag kom Karesuandosamerna. De bildade samebyn och arbetade hårt för att få bort oss. Det fick de ju också. Renarna försvann successivt och vi åkte ut ur samebyn. Nu fick vi inte ens jaga på våra marker. Staten bockade och bugade inför vad vi samer gjorde mot varandra, och fogdarna gjorde ingenting. Jag tror att de blev mutade med kött och fisk.

Men fisket var fortfarande bra och det blev nu vår huvudnäring. Senare kom Vattenfall och ville reglera sjön. De var smarta – de förhandlade med familjerna enskilt. Långt senare blev det stora splittringar mellan grannar och släktingar när man upptäckte hur olika ersättningsnivåerna var. Vattenfall menade att fisket inte skulle påverkas. Men de höjde sjön i flera nivåer och till slut dränktes skog och mossor. Tio meter tror jag. Vi kunde snart inte sälja fisken, som hade blivit sjuk. Efter ett tag fanns ingen fisk kvar alls, det hade blivit för djupt för att leka.

Vattenfall erbjöd mig arbete – men varför skulle jag arbeta för någon som förstört mitt land? I övrigt fanns bara skitjobb och jag drog söderut, lämnade allt.

Idag tänker jag fortfarande på mina planer med mitt land, hur jag skulle ha brukat skogen och skött mina renar på lapps kattelandet. Det är en kränkning som aldrig går ur.

Fortfarande kränks jag. För inte så länge sen avverkade man skogen på norrsidan. Man tog *allt*. En enda öken blev det. Min sommarstugetomt håller på att ätas upp av eroderingen från vattenhöjningen. Allt rasar i sjön. När jag ville ha ersättning från Vattenfall erbjöd de 5000:-. Den summan tänker jag aldrig ta emot. Det är vad det kostar att ta dit någon som faller en enda tall.

Jag lever i exil idag. Långt söderut från allt det här. Så ser jag det.

Anmärkning: 43 familjer eller ungefär 160 fiskesamer i området förlorade sin utkomst genom Vattenfalls försorg. Ingen blev ersatt för detta.

4.2.2. Mannen som inte fick vara med i samebyn

Ur perspektivet att man talar om urbefolkning upplevs det som kränkande för människor att den lokala urbefolkningen inte får jaga på sina egna marker, och måste fråga samebyarna om lov för avverkning och byggnationer. Trots att dessa människor vet med sig att deras släkter alltid funnits i området upplever de som diskriminerande att inte få räknas som samer. Detta är bara ett av många exempel. Fler finns under avsnittet om samebyar.

Exempel: Man i Arjeplogstrakten ansöker om medlemskap till samebyn. Han får avslag och klagar hos länsstyrelsen, som svarar honom att ”han måste ha stark anknytning till området”. Då han svarar länsstyrelsen att han och hans förfäder har bott där sedan urminnes tider får han inget svar tillbaka. Senare upptäcker han att flera utan någon som helst anknytning till området får utverkat fiskerätt, men som är samebymedlemmar. Han anser det som diskriminerande att han måste betala fällningsavgifter som går till samebyn, för marker som har tillhört hans samiska släkt sedan urminnes tider. Detta anmäls också till DO. Hans yngsta broder ansökte också om medlemskap men fick svaret från samebyn att han inte var same, vilket upplevdes som en djup förnedring. Alla syskon talar exempelvis pitesamiska flytande.

4.2.3. Jakt- och fiskekojor som bränns upp

Det finns fler fall där jakt- och fiskekojor som byggts av lokalbefolkningen bränns ner av länsstyrelsen med samebyarnas goda minne. Detta upplevs som en kränkning mot förfädernas kulturgärningar. Flera informanter är av åsikten att samebyarna stödjer dessa bränningar eftersom de inte känner någon lojalitet till områdets historia, och att dessa byggnader egentligen inte stör renskötseln nämnvärt. När länsstyrelsen och samebyarna bränner ner kåtor och kojor begår de ett brott mot den 20-åriga hävden, något som polisanmälts i flera fall. I Norrbotten upphörde man mer eller mindre med dessa direktiv när de fick ett flertal polisanmälningar mot sig. Däremot har de fortsatt på många andra ställen och särskilt i Västerbotten och i Jämtland.

Exempel: (Ur Västerbottens Folkblad 27/4 - 2007). En man driver en hopplös kamp om att behålla en gammal jaktstuga som hans äldre släkting brukat. Han såg kojans som ett kulturminne. Inför hotet att behöva betala för myndighetspersonernas resa till kojans för att bränna ner den, brände han helt enkelt ner den själv. ”Samtidigt som detta sker har en annan myndighet gett ett storbolag tillstånd att söka efter malm i ett annat, mycket

|| känsligare naturområde högre upp i samma dalgång. Vindelvagge. Det stör även renskötseln, vilket ----- lilla jaktkoja inte gjorde, och det är helt obegripligt.” ||

4.3. Sammanfattning

- Staten raderade ut ett flertal kulturer genom sin assimileringpolitik, och lade beslag på deras marker. Vilka som sedan skulle få inflytande över markerna blev godtyckligt, och kunde vara samer från helt andra områden eller länder.
- Det är svårt att klassificera vilka konventionsbrott som den svenska staten har begått genom att förbjuda språken, stjäla markerna, förstöra utkomster för alltid och ersätta den lokala urbefolkningen med ett helt annat folk *utan att ersätta de drabbade*.
- Dessutom att tvångsförflytta ett hundratal familjer *utan att ersätta de drabbade*.
- Samer diskrimineras genom att de inte längre har tillgång till de marker som deras förfäder en gång ägde och brukade.
- Länsstyrelser begår lagbrott genom att bränna upp kulturminnen mer än tjugo år gamla.

4.4. Slutsats

Samiska Rättsförbundet anser att den lokala ursprungsbefolkningen måste synliggöras i större utsträckning, och deras rättigheter måste stärkas. Rättsförbundet anser också att det är nödvändigt att samernas historia under 1900-talet blir belyst och nyanseras, genom att initiera forskningsprojekt kring statens politik som gick ut på att assimilera de lokala samiska kulturerna. Särskilt viktigt är det att sammanställa berättelser från dem som fortfarande lever.

Staten via länsstyrelserna måste också respektera urbefolkningens vilja när det gäller kulturbyggnader, och framförallt följa lagar när det gäller att respektera äldre brukskojor och kåtor.

5. Samebyarna

Dagens samebyar har som tidigare nämnts mycket liten förankring i 1800-talets lappbyar. De kan ses som en 1900-talskonstruktion som i samband med strukturomvandlingen syftade till att utmanövrera samerna från skogsbestånden, och till att minimera antalet renskötande samer till förmån för storskalig drift fördelat på ett litet antal samer – det vill säga anpassade till *kollektiv renskötsel*. Kritiken av dagens samebyar bygger bland annat på att de är slutna kollektiv, som det är svårt att bli medlem i, odemokratiska i sin grundstruktur och att de besitter dessutom makt och andra privilegier.

5.1. Slutna kollektiv

Grundidén med 1900-talets samebyar var troligen inte i första hand att ett fåtal renskötare skulle göra sig till en samisk överhöghet med ensam nyttjanderätt över land och vatten. Tanken var snarare att förvalta lokalbefolkningens renar, och låta dessa hjälpa till i renskötseln efter bästa förmåga. Skötesrenssystemet är en rest av detta system och fungerar i teorin bra. Många ägare av skötesrenar känner sig dock utelämnade till samebyns godtycke. Dessutom är det svårt att bli medlem i en sameby. Vi har redan tidigare gett exempel på samer som kränkts, när de inte får vara med i samebyn. Flera fall finns som klagomål på länsstyrelser, diskrimineringsärenden och till och med ett fall i Europadomstolen.

Exempel 1: En person är född inom en sameby. Förvägras medlemskap, trots att hennes manliga släktingar och deras svenska fruar får medlemskap. År efter år nekas hon tillträde. Ett år avslås hennes ansökan med motiveringen ”att de behöver raskt folk”, och samma år antas en 70-årig man. Kvinnan upplever sig diskriminerad och utesluten från sina förfäders näring. Kvinnan vittnar om flera som upplevt sig kränkta av samebyn, men ingen vill träda fram på grund av risken att förvärra situationen, och att förverka sitt medlemskap. Hon är numera medlem efter flera års kamp.

Exempel 2: En person ville bedriva renskötsel på egen mark liksom hennes förfäder hade gjort, men som kvinna nekades hon inträde i samebyn. ”Vi har ingen användning för dig” fick hon höra. Att ha renar på gården nekades henne med hänvisning till rennäringslagen. Hon upplevde detta som diskriminerande och anmälde till DO. Från DO kom svaret att det var ”ett systemfel”. Hennes släkt hade sedan mycket lång tid tillbaka haft renar på gården.

”Renen var som kon och katten – överlevnad och mat på bordet – det var ingen symbol för att vi var samer. Alla hade renar på gården och levde av naturen”.

När samebyarna bildades 1928 uppstod en helt annan situation för samerna i hennes område. En renskötare fick ansvar för renskötseln, men ville inte sköta de andras renar, utan slaktade ut de andra som successivt försvann. Familjens märke avlystes på grund av inestående betalning när renarna helt plötsligt var borta, eftersom familjen inte ville betala för ”ingenting”. Hennes morbror arbetade som renskötare – men ställde inte upp på samebysystemet, att de inte ville sköta om andras renar. Många andra ville inte ingå i kollektivet och gick ur frivilligt. Släktfejder och vendettor var vanligt där människor for illa. De som for mest illa var de som miste maten på bordet. Självhushållet försvann successivt och bygderna avfolkades.

”Alla är släkt men är splittrade på grund av renskötseln. Varför fäster man en etnicitet vid ett djur? Samerna är ju ett folk, inte en näring. Helt horribelt att kalla renskötselkulturen idag för den största samiska kulturbäraren, det är ett hån mot våra förfäder. Nu sitter vi alla i ett slags arbetsläger och längtar tillbaka till naturen.”

5.1.1. Odemokratisk grundstruktur

Huvudkritiken mot samebyarna går ut på att det inte finns någon insyn, ingen offentlighet och därmed ingen demokrati. Genom att rösträtten inom samebyn utgår från hur många renar man äger, är det den starkes rätt som gäller. Detta missgynnar framför allt samiska kvinnor. Ledande forskare menar att samer och svenskar var lika inför lagen på 1800-talet, vad gäller egendomsskydd och medborgerliga rättigheter/skyldigheter, medan den moderna samebyn kan sätta sig över äganderätt och egendomsskydd.

Exempel: Jag har renskötselrätt på alla ledder, av hävd. Men jag är inte samebymedlem och alltså får jag inte bedriva renskötsel. Hur samebyarna än vrider och vänder på stadgarna lyckas dom inte uppfylla rennärlagslagen när det gäller medlemskap. I en sameby insåg dom att den största renägaren inte skulle kunna bli medlem eftersom han inte uppfyllde släktskapskravet eller hävd till området. Redan där fick dom frånga rennärlagslagen. En annan försökte bli medlem som hade fullständig renskötselrätt, men hade inga renar. Då ansåg samebyn att man måste vara renägare. Problemet var då att alla skötesrenägare med renskötselrätt skulle få bli medlemmar. Detta har lett till att samebyn istället bestämmer helt godtyckligt. En person vars släkt har skött renar i området sedan 1600-talet får *inte* vara med, medan en annan som bara sett en ren på vykort får *vara* med.

5.1.2. Makt och privilegier

Samebyn har ett stort inflytande inom samebyns gränser, och medlemmarna åtnjuter flera rättigheter framför andra samer.

Exempel på rättigheter

1. Äga och inneha renar
2. Jaga och fiska på den mark renskötsel bedrivs (ca 25% av Sveriges yta)
3. Ta husbehovsved
4. Ta virke för byggnader
5. Bygga byggnader var de vill
6. Färdas med motorfordon på all mark, även den som är skadebenägen, ex skogsplanteringar
7. Erhåller alla medel från samefonden
8. Erhåller i stort sett alla medel från EU, ca 95 %
9. Stöd av egna samiska organisationer som får 90 % av allt ekonomiskt stöd som utbetalas från sameting och den svenska staten.

Anmärkning: Listan har skrivits av Håkan Jonsson, ordförande för Jakt- och fiskesamerna.

Notera dock att dessa nyttjanderättigheter inte ska blandas ihop med individuella ekonomiska fördelar. Generellt gäller att renskötarnas företag genererar små inkomster för dem som arbetar i verksamheten.

Många icke renägande samer känner sig kränkta, när de upplever att samebyn bara hävdar rättigheter med inga skyldigheter. Ett exempel på detta:

Exempel: Vi fick reda på att länsstyrelsen ringat in ett större område som riksintresse, där våra marker ingick. Jag tycker att det är märkligt att man på administrativ väg, från staten, kan ge länsstyrelsen riktlinjer som gör att myndigheten kan fatta beslut som påverkar befolkningen så mycket, *utan att ens informera oss om detta*. Vi fick reda på detta flera år senare. Renar kom in på min mark och trampade ner ett helt skogsplanteringsområde.

Jag polisanmälde detta som skadegörelse, men utredningen las ner. Miljöåklagaren kunde inte bevisa vem i kollektivet (samebyn) som utfört det.

Tjänstemännen sa efter incidenten till mig att ”Du fokuserar på fel saker, det här måste du leva med”.

När jag tillsammans med länsstyrelsen besiktigade skadorna upptäckte vi också att samebyn satt upp renstängsel och fällt skog på bägge sidorna av stängslet, Det reagerade dom i alla fall negativt på. Jag bad länsstyrelsen att ta fram handlingen från markägaren som gett lov till stängslet. Jag har än i dag inte fått någon handling från dom. Det kan ju bero på att det är jag som är markägaren, och aldrig givit mitt tillstånd eller ens blivit tillfrågad.

Hur kan man få ett kollektiv fällt i domstol? De har en slags immunitet genom att inte ha några skyldigheter, bara rättigheter. Som skogsägare ska jag följa skogsbruksplanen, och får böta om jag missköter skogen. Men renskötarna får köra omkring i min skog med terrängfordon, och deras renar kan trampa ner planteringarna utan att jag ersätts för detta.

Om jag vill ha ersättning från samebyn måste jag alltså göra det till en civilrättslig sak. Varför har man aldrig inrättat seriösa avtal mellan näringarna, om vilka näringsutövare som ansvarar för vad? Det tyder väl på att det aldrig har förekommit renbete på privata marker? Det var en som gjorde sig illa på en kabel som ett bolag hade dragit på mina marker. Eftersom bolaget aldrig tillfrågat mig om de fick dra kabeln behövde inte min försäkring utlösas. Men hur är det när andra näringsutövare jobbar på mina marker, vad gäller då om någon gör illa sig? En annan sak är att jag är tvingad att speciellt stimulera återväxt av renlav till renbete. Men varför ska jag hela tiden ta ansvar och betala ur egen ficka när den andra brukaren inte har några skyldigheter alls? Det är så mycket konstigt i det här som ingen kan svara på. Man avvittrade lappskatteländen och samerna tvingades bli bönder. På nåt sätt glömde man att reglera rättigheter och skyldigheter. Det är som att jag har hamnat i ett rättsligt vakuum mellan två parallella rättssystem.

Senare ringde de från skogsvårdsstyrelsen och ville att jag skulle fylla i blanketter om hur jag sköter min skog. Efter några veckor kom också ett åtgärds paket i hur jag skulle hantera min skog, men det stod ingenstans i detta hur man löser problemet när tusentals renar trampar ner ens nya skogsplantering, eller när samebyn egenmäktigt fäller ens skog.

Jag ringde och sa till dom att ”jag tänker inte följa er skogsvård och fylla i era blanketter så länge som mina marker har två brukare, där den ena inte har några som helst skyldigheter. Ni får gärna sätta mig i fängelse om ni måste.” Sedan dess har dom inte hört av sig. Jag har tagits från möjligheten att bedriva rennäring, men av samma anledning kan jag inte på ett seriöst sätt bedriva skogsnäring.

5.1.3. Skötesrens systemet

Alla samer har enligt lag rätt att bedriva renskötsel och därmed äga och inneha renar. För de som inte själva arbetar aktivt med renskötsel, finns ett system med skötesrenar. Skötesrens systemet innebär inkomster för samebyn, och för den renskötare som tar ansvaret för skötesrenarna. Inom ramarna för systemet ställs ibland kravet att skötesrenägaren också ska ställa upp och arbeta en viss antal dagar om året, förutom att betala den så kallade *sköteslegan*. Många skötesrenägare känner sig helt i händerna på renskötarna. Ett exempel på samer som blivit kränkta i detta sammanhang gäller fördelningen av rovdjursersättning:

Exempel: När reglerna för rovdjursersättningen förändrades, bestämde styrelsen i samebyn att skötesrenägarna inte skulle få ta del av denna ersättning. Mannen sa ifrån direkt och tyckte att det var fel. Styrelsen svarade då att i sådana fall måste sköteslegan höjas, om rovdjursersättningen till samebyn minskade. Mannen resonerade inför styrelsen:

”Ni får höja sköteslegan hur mycket ni vill. Höj den med hundra tusen kronor, och sedan är det upp till oss att avgöra om vi vill ha er till att sköta våra renar. Ni kan ju inte lägga beslag på ersättningar för *min* enskilda egendom?”

Styrelsen ville inte lyssna på detta. Mannen klagade om detta i länsrätten, men fick svaret att ”samebyn hade rätt att fördela dessa pengar fritt mellan medlemmarna”. Han överklagade detta till kammarrätten, men de gick på länsrättens beslut.

”Men rätten utgår från att jag är *medlem* i samebyn, och att *jag* genom samebyn fördelar dessa pengar. Men jag är inte medlem i samebyn, och kommer aldrig att få bli medlem. Jag får inte vara med på några möten och får inte vara med och fatta beslut. Skötesrenägarna är *nästan aldrig* medlemmar i samebyn. Vi har *redan betalt* rensköterna för att de ska ta hand om våra renar, och dom går ju *också* åt på vägarna. Ska dom då ta dessa pengar också?”

På grund av detta slaktade han ut sina skötesrenar och gick ur samebyn. Senare fick han reda på att ordförande hade förskingrat samebyns pengar, upp emot 100 000 kronor, något som de löste internt genom att han återbetalade pengarna och avgick.

Han ansåg det som kränkande att samebyn egenmäktigt kunde fatta beslut som rörde hans egendom, och att han egna medel skulle tillfalla samebyn.

5.1.4. Jakträtt

Ovan odlingsgränsen har samebyarna exklusiv jakträtt även på privat mark. Samebyn kan hävda ensamrätt till sjöar och jaktområden för sina medlemmar. Detta inkluderar privat mark ovan odlingsgränsen. Även i detta sammanhang finns exempel på samer som blir kränkta:

Exempel: Man i Tärna kallades till möte där länsstyrelsen och samebyn hade representanter. Där fick hans älglag veta att samebyn ville ha en del av deras traditionella jaktområde, som ansågs vara den bästa delen av området. Fyra medlemmar i samebyn hade börjat jaga och ville ha vägnära jaktområde, och ville dessutom att det skulle ligga nära samhället. De föreslog ett byte mot ett jaktområde som i huvudsak bestod av kalvfjäll. Från jaktlagets sida ansåg man den som värdelös. Jaktlaget hade jagat på denna kronoöverloppsmark sedan 1954, och alla i jaktlaget var samer med hävd till området. Alla kände sig oerhört kränkta men kunde inget göra.

5.1.5. Två rättssystem

I renbetesområdet måste samebyn tillfrågas om det får uppföras byggnader, av renbetesskäl. Detta gäller även på privat mark. Informanterna menar ofta att de lever i två rättssystem där det ena är det svenska samhället och det andra är samebyn. Ur deras perspektiv är det alltid samebyn som får det sista ordet. Ur perspektivet ”hävd till området” upplever många av ortsbefolkningen det som kränkande att andra samer ska bestämma vad de får eller inte får göra – särskilt när det är en sameby som av praxis säger nej till alla nya byggnader.

5.1.6. Länsstyrelsen och samebyn

Många informanter är av uppfattningen att länsstyrelsen ställer sig i princip alltid på samebyns sida, och det finns fall där den samiska ortsbefolkningen bemöts utan respekt. Det finns exempel där de upplever sig motarbetade och överkörda både från länsstyrelser och från samebyar.

Exempel: En man från Tyskland köper en bit mark nära Jokkmokk. När han sedan söker byggnadstillstånd för ett hotell visar det sig att samebyn har utlyst området till ett *kärnområde*. Det innebär att samebyn har för renbete, eller andra skäl, rätt att skydda marken till varje pris. Inget får utföras på dessa marker utan samebyns tillstånd. Nu blir markägarna varse om att deras marker har blivit kärnområde.

En markägare gör en skrivelse till länsstyrelsen för att protestera mot detta, men skrivelsen avvisas med motiveringen att kärnområdet utlysts för två år sedan, och att det är för sent att protestera. Flera blir upprörda över att de inte informerats om detta, ens innan samebyn gjorde det till ett kärnområde. Att göra tillbaka gick inte.

Hans fru ringer till länsstyrelsen som blir hänvisad till en jägmästare. Där får hon svaret att hon skulle göra det till en civilrättslig sak om hon hade invändningar. Mannen ringer då upp jägmästaren själv och nu lyssnar han. De börjar då att debattera begreppet *inmark - utmark*.

”Du kan ju mer än mig”, säger jägmästaren efter ett tag.

”Jamen, du ska vara expert på dessa saker. Varför tar du på dig ett jobb som du inte kan?”.

Länsstyrelsen kunde alltså inte hjälpa av markägarna på grund av dålig kunskap och en uppenbar lojalitet till samebyn. Markägarna kände sig kränkta av att länsstyrelsen inte ställde sig på *deras* sida, och att de vägrade att befatta sig med frågan. Paret är samer och har hävd till området sedan kyrkobokföringen startar på 1600-talet.

Anmärkning: Under avvittringen av lappskatteländen överförde man markerna i ordningen odlingsbar mark – skogsmark – och utmark. Utmark var all övrig mark, och den skulle tillhöra kronan. Det som många frågar sig är var skogsmarken tog vägen under avvittringen. Ingen myndighet kan ge Ortsbefolkningen något svar på detta. Ofta utgör detta retoriska frågor till myndigheter, ja till och med jordbruksministern har fått denna fråga.

5.1.7. Samiska markägare – en lägre stående varelse?

I Sverige, som traditionellt sett är ett socialistiskt land, associeras markägare med en stereotyp bild av en slags förmögen godsägare. De samiska markägarna utgörs dock av ättlingar till dem som förlorade sina marker, och ingen av dessa har längre någon möjlighet att göra en utkomst på sina ärvda och avvittrade hemman, eller ens få någon större avkastning från skogsskiftena. Massmedia förmedlar sällan en sympatisk bild av markägare. Från samebyarnas håll är markägare samernas hävdvunna fiender – koloniserare, nybyggare och svenskar. Trots att de är samer. I Sverige behandlar man också detta folk som en andra rangens medborgare genom att de står längst ner i domstolarnas och myndigheternas rättighetskatalog, där staten med myndigheter och samebyarna har företräde, och bemöter dem i alla sammanhang som icke-samer.

5.2. Renskötsel i Norge och Finland

Sedan 1982 har man i Norge avskaffat samebyarna och instiftat renbetesdistrikt, där varje distrikt är indelat i driftsenheter. I dessa enheter framgår det klart vilken person/företag som ansvarar för skötseln. Rösträtten i distriktet är *en* per driftsenhet. I övrigt ställer man höga krav på de som bedriver renskötsel och har gjort en seriös betesinventering och satt ett maxtak för antal renar. Renräkningen måste utföras årligen, och bevittnas av ojäviga personer, annars utfaller inget stöd. En rad sameetniska konflikter försvann genom denna reform som tog tre år att utföra.

I Finland har alla lokalt boende rätt att bedriva renskötsel oavsett etnicitet. I Ryssland är renskötelsen också en etnicitetslös näring.

Exempel: (Svensk same som bott i Kautokeino) Varför har man inte samma konflikter i Norge och Finland, eller liknande etnicitetsproblem som i Sverige? I Finland har man gjort renskötelsen etnicitetslös. Detta innebär att i Finland anses en renskötare inte vara same, enligt samekonventionen. Det är man av andra skäl. Flyttar han eller hon till Sverige blir personen dock same enligt samekonventionen, oavsett om hon eller han är same, eftersom personen är renskötare. En same i Sverige behöver inte vara same i Norge enligt samekonventionen, trots att personen är renskötare. Rörigt? I Sverige är samer renskötare enligt samekonventionen.

I Norge förekommer inga rättegångar huruvida en same har rätt eller inte att bli med i ett renbetesdistrikt. Istället är *alla* med i samekommuner. Det finns inte heller stridigheter kring renbetesrätten, på grund av den omvända bevisbördan. Man har verkligen från norsk sida engagerat sig i att minska konflikterna, och göra upp med sitt koloniala arv. Skulle man i Norge beräkna antalet samer utifrån vilka som hade renmärken 1971 skulle det troligen bli uppror bland samerna, där vilar den samiska identiteten på helt andra grunder.

Den norska kungen deklarerade för en tid sen att ”norrmän och samer byggde Norge”. Försök få den svenska kungen att säga samma sak!

5.3. Sammanfattning

- Sverige skapade ett nytt samiskt samhälle, genom samebyarna, som möjliggjorde för staten att ta över markerna, och överförde nyttjanderätten till marken på ett fåtal samer, och skapade därmed djupa konflikter inom den samiska befolkningen, mellan etniciteter och mellan näringsutövare.
- Samebyarna och länsstyrelserna kan utöva makt genom sina rättigheter mot lokalbefolkningen, och därigenom kränka och diskriminera den samiska Ortsbefolkningen med stöd i lagen.
- Samiska markägare diskrimineras etniskt genom att de behandlas nedsättande av myndigheter, av massmedia, i domstolar och av samebyar.
- Rennäringslagen, och därmed samebyarna, bryter mot EG-rättsliga principer om likabehandling mellan människor.
- Samebyarna sätter äganderätten ur spel i sameområdet, vilket bryter mot internationella principer om egendomsskydd.
- I Norge och Finland har man avvärjt konflikterna kring samebyar, och andra konflikter, genom andra lösningar. Man räknar inte heller etniciteten utifrån om de samiska familjerna har renmärken eller inte.

5.4. Slutsats

Samebyarna bör enligt Rättsförbundets mening, genomgå en demokratiseringsprocess där medlemmar och icke-medlemmar får större insyn. Det graderade röstsystemet efter antalet renar är inte förenligt med moderna rättsliga tankar, och alla renskötare bör få lika stort inflytande. Att garantera renskötarna sin fortsatta utkomst ser förbundet som självklart, men övriga samer boende inom samebyn måste *bli lika behandlade* inför myndigheter.

För att detta ska vara möjligt måste rennäringslagen från 1971 ändras i grunden.

6. Tolkningsföreträde för renägarintresset

Strukturumvandlingens ensidiga gynnande av rennäringen ledde till ett tolkningsföreträde som består än idag. Renägarintresset dominerar när det gäller politisk representation både i det samiska samhället och i det svenska, i förhållande till statliga myndigheter osynliggörs ofta samer i utanförskap och när det gäller historiebeteckning, rättsforskning och marknadsföring är det den kollektivistiska tolkningen av den samiska kulturen som dominerar.

6.1. Renägarintressen dominerar politiskt

Det politiska inflytandet är skevt fördelat inom det samiska samhället. Renskötarna och samebyarnas organisationer, speciellt SSR¹³, har en sorts monopolställning i de politiska rummen.

I SSR:s styrelse är idag sju av totalt åtta styrelseplatser vikta för samebyrepresentanter. Det åttonde mandatet representerar sameföreningarna. På så sätt hamnar rennäringens fråga oftast i centrum, och alla andra samiska frågor blir perifera. Förutom SSR finns andra organisationer, som arbetar antingen ur ett allmänsamiskt perspektiv eller ur ett icke-renskötarperspektiv. De största organisationerna är LSS¹⁴ och Same Ätnam¹⁵.

Exempel: Under diskussionerna inför rennärlagen 1971 marginaliserade andra samiska organisationer än SSR genom att de inte bjöds in till de politiska diskussionerna. SSR:s företrädare hotade också att lämna mötena om representanter för andra organisationer tilläts delta¹⁶. Trots att SSR 1968 avsåg att arbeta för *alla* samer kände många av samerna i utanförskapet sig svikna då den nya lagen såg dagens ljus.

6.1.1. Stort utrymme i budgeten

Direktstödet från staten fördelas på rennäring (47 Mkr) och sametinget (25 Mkr). Totalt erhåller rennäringen årligen ungefär 150-200 miljoner kronor, som utgörs av EU-medel, rovdjursersättning, prisstöd och andra subventioner. Detta ger ungefär 4 miljoner per sameby. Mot bakgrund av att endast 8 av 564 rennäringens drivande personer har en årsinkomst på över 160 000:-¹⁷, är detta knappast en anmärkningsvärd siffra. Genom Sametinget fördelas förutom detta medel genom kulturrådet bland annat genom ett organisationsstöd på 5,6 miljoner kronor. År 2007 sökte 21 organisationer medel. Av dessa medel erhöLL SSR 3,1 miljoner kronor, det vill säga 55% av den totala organisationsbudgeten¹⁸.

¹³ www.sapmi.se

¹⁴ www.landsforbundetsvenskasamer.se

¹⁵ <http://www.same.net/~same.atnam/>

¹⁶ Wiinka Bertil, Wiinka Valborg. *Har du slutat vara lapp?* Umeå, 2006.

¹⁷ <http://www.rennaringsstatistik.scb.se>. Gäller åren 1994-200

¹⁸ <http://www.samiradio.org>, 2006-12-15.

6.1.2. Vålutvecklade kontaktnät

Det som gör att SSR är så tongivande, är inte bara stabilt ekonomiskt stöd. Det är också ett resultat av att samebykollektiven samarbetar tätt kring gemensamma mål och har välutvecklade kontaktnät. Ett exempel på hur detta kan manifesteras sig är tjänstetillsättningen på sametingets kansli, då den nya rennäringsadministrationen skapades 2006. Av 120 sökande hade 9 personer kopplingar till SSR. Vid tillsättningarna av de sex tjänsterna anställdes tre av dem som hade kopplingar till SSR¹⁹.

6.1.3. Internationell dominans via samerådet

Samerådet är samernas mest inflytelserika organ på internationell nivå. I detta ingår samiska sektioner som representerar Sverige, Norge och Finland. Ryssland är med som observatör. Samerådet representerar samerna som urbefolkning i flera gränsöverskridande forum, bland annat Nordiska Rådet, Barents Råd, och minoritets- och urbefolkningsforum inom EU och FN. Den svenska sektionen har fyra ledamöter: två från SSR och två från Same Ätnam. Eftersom ordföranderollen *alltid* innehas av SSR, och ordförande har en utslagsröst, innebär det i praktiken att SSR har tre röster gentemot Same Ätnams två. Flera organisationer har ansökt om representation i samerådet, bland andra Renägarförbundet och Landsförbundet svenska samer (LSS), men de har fått avslag.

6.1.4. Politisk utfrysning av reformister

De samepolitiska partierna kan delas in i konservativa och reformistiska partier. Bland de konservativa partierna är det framför allt Samelandspartiet, Skogssamerna och Min geaidnu som anses företräda samebyarnas intressen. Tillsammans har dessa 15 mandat av 31. Partiet Guovssonásti, som är ett renägarparti, för en konservativ linje där man starkt förespråkar samisk nationell självständighet, men det är osäkert hur de ställer sig till frågor kring samebyarna och samiska ättlingar.

Genom sametinget har även samer i utanförskapet fått politisk representation. Vi väljer att kalla denna politiska inriktning för *reformistisk*, eftersom den syftar till att öppna samebyarna och eftersom de verkar för en generös inkludering av samiska ättlingar. Jakt- och fiskesamerna²⁰, som driver en hård reformistisk linje i samepolitiken, har flest mandat av alla partier, 9 av 31. Många av jakt- och fiskesamernas ledamöter beskriver hur de har drabbats av politisk utfrysning och ibland rena personangrepp. Deras politiska antagonister ser dem som samiska förrädare och rennäringsfientliga:

Exempel: *Sametingsledamot, jakt- och fiskesamerna:* Jag har blivit kallad Hamas-ledare och terrorist. Andra saker de har kallat mig är bland annat fascist, nazist, förrädare, idiot och allt möjligt. De säger också att *jag inte är same* eftersom jag inte är samebymedlem trots att jag är lapp både på mor och fars sida. Min far är född och uppväxt i en kåta med samiska som första språk. Jag har också ärvt ett renmärke. Är jag inte same då? Allt detta säger dom för att jag sätter demokrati och rättvisa i första rummet.

¹⁹ <http://www.samiradio.org>, 2007-05-21

²⁰ www.jaktochfiskesamerna.se

Min farmor är född uppe i fjällen. Men 1928 infördes regeln att kvinnor som gifte sig med icke-same (eller bofast same som han var, en så kallad *fiskarlapp*) så miste hon sin rätt att räknas som same, och förlorade medlemskapet och därmed sina rättigheter till samebyn. Hela vår familj på den sidan har aldrig fått vara med i samebyn. Men mina kusiner och tremänningar får vara med. Jag har idag tagit över min fars ställe men jag får inte bruka och nyttja marken, för den tillhör samebyn. Det är kränkande att jag behandlas på det här sättet.

6.1.5. *Slutsats*

SSR tar ett mycket stort utrymme i det politiska rummet och osynliggör mer eller mindre alla andra organisationer och åsiktslinjer. Organisationen tar dessutom uttalat på sig ett ansvar att *tala för alla* samer. Detta trots att organisationen främst bedriver ett arbete för att främja samebyarna, och därmed representerar en mycket liten del av den samiska befolkningen. Vi anser dock att SSR har ett ansvar gentemot *hela den samiska befolkningen*, att nyansera sitt ställningstagande i samefrågor och arbeta aktivt för att ena samerna oavsett vilket näringsfång som folket arbetar med.

Exempel: EU:s granskningskommitté kom på besök till Luleå i maj 2007, för att kontrollera hur man i Sverige hade skött sina åtagande när det gällde urbefolkningen och minoriteter. Alla inblandade kallades, kommuner och representanter för romer och tornedalningar. De ringde också till sametinget för att ordna representation från samerna. Därifrån skickades endast en representant, som var från SSR, som skulle föra samernas talan.

Analogi: Antag att LRF *ensamt* skulle representera Sverige i EU och FN. När det kommer internationella delegationer är det LRF som tar emot dessa. Dessutom finansierar man LRF på ett sådant sätt med statliga pengar att organisationen kan inneha hundratals jurister, och ge styrelsen lämpliga arvoden, samt ger dem ekonomiska möjligheter att kunna initiera olika projekt, *medan alla andra svenska organisationer inte får något alls*. LRF får dessutom tillsätta experter i alla statliga utredningar som rör Sverige. När det forskas om svenskar och Sverige gör man det endast ur ett jordbruksperspektiv, och all rättslig forskning utgår från kornas rätt till bete och betydelsen av öppna landskap.

6.2. *Myndigheter osynliggör samer*

Många samer i utanförskap upplever en osäkerhet inför vilka myndigheterna egentligen talar till, när de vänder sig till samerna som *folk*. Eftersom samer i utanförskapet marginaliseras i flera politiska forum, i utredningar och i officiella sammanhang, finns det ofta en utbredd uppfattning bland dem att offentliga adresseringar till samerna egentligen inte berör dem utan är endast riktade till samebymedlemmar?

Exempel: När min familj blev av med renarna och senare renmärket insåg jag att vi var två olika folk som behandlades på två sätt, fast vi var släkt med varandra. I den ena världen har man tillgång till sitt förflutna och till sin kultur, men i den andra har man ingenting. Man står och tittar på men har inga händer kvar. Man kan inte göra nåt. Jag tillhör de som inte duger. Man försöker liksom hitta vad som är felet på en.

Samerna har fått en ursäkt riktad till sig genom Annika Åhnberg. Var den riktad till dem som har kvar allt och fick allt? Allt tyder ju på att vi andra inte finns. Vi var på nåt sätt borta när renarna var borta. Ingen tilltalade oss som samer längre.

I en dispyt med samebyn hade jag kontakt med länsstyrelsen. De skrev till mig att jag inte tillhörde sedvanerätten och att den gick före äganderätten. Då skrev jag till dom att: vart tog *min* sedvanerätt vägen? Jag fick inget svar tillbaka.

6.2.1. Diskriminerade samer noteras ej som etnisk diskriminering av DO

Enligt diskrimineringsombudsmannen, DO, har det bara inkommit ett enda fall av etnisk diskriminering från samer och under 20 års tid har hittills inte ett enda fall av etnisk diskriminering handlagts²¹. Det fall som DO syftar på rör en sameby som upplevde sig kränkt från en kommun. Samiska Rättsförbundet känner dock till många fler anmälningar, och det är rimligt att anta att mörkertalet är stort.

6.2.2. Samiskt informationscentrum förtiger aktuella rättsprocesser.

På Samiskt Informationscentrum²² och överallt annars beskriver man ingående markrättegångar som rör renbete. Men samer som försöker återta sina förfäders marker genom lappskattelandsmålen berörs inte med ett enda ord. I Sveriges CERD-rapport beskriver man samiska rättegångar ur perspektivet markägare-samebyar och problematiserar därmed endast urbefolkningen ur renskötselns perspektiv.

76. Vad gäller rättegångar mellan markägare och samebyar har inga samebyar stämts efter 1998 och det finns inga tecken på att ytterligare processer skulle komma att inledas.

Under tiden 1998 - 2004 har dock flera rättegångar förekommit som direkt berör Sveriges urbefolkningspolitik. Bland andra har vi de så kallade lappskattelandsmålen.

År	Mål nummer	Ort	Lappskatteland
2001*	T 260/02	Lycksele TR	Okänt namn
2001*	T 91/01	Lycksele TR	Okänt namn
2001*	T 562/01	Lycksele TR	Okänt namn
2002*	T 103/02	Gällvare TR	Vajmat
2002*	T 260/02	Lycksele TR	Västra Malgomaj
2002*	T 304/02	Östersund TR	Okänt namn
2003*	T 1297/03	Östersund TR	Okänt namn
2003		Östersund TR	Bastufjäll
2004	Ö 146/04	Gällivare TR	Vuodno

* Mål som märkts med asterisk har återkallats efter förlikning med Staten mot krav att aldrig mer kräva återvinning av sina lappskatteland under sin livstid. Se brev från Linklaters Advokatbyrå per den 2005-05-31, som är statens ombud.

Sedan 2004 har ytterligare lappskattelandsmål väckts, och flera är att vänta. Tre stycken har under 2007 gått upp i Europadomstolen. Utöver dessa rättegångar finns ett flertal andra mål som man från staten och samebyarnas sida uppenbart inte vill skylta med.

6.3. Ensidigt perspektiv på den samiska historien

²¹ Samiskt Informationscentrum, 2007. http://www.samer.se/servlet/GetDoc?meta_id=2096

²² www.samer.se

I beskrivningen av samer ur ett rättsligt och ett historieperspektiv är det viktigt att förstå på vilken fot författaren, utredaren eller forskaren står på, när det gäller sitt synsätt på samerna. Vi väljer här att kalla inriktningarna *kollektivistisk* och *individualistisk*.

6.3.1. Kollektivistisk inriktning: Samebyn i centrum

Enkelt kan man säga att den *kollektivistiska* förespråkaren ser samebyn som den fundamentala samhällsbäraren i det samiska samhället. Samerna är ett gränslöst men anonymt folk som lämnar få avtryck i historien i sina vandringar med renen. Ur en rättslig bemärkelse argumenterar man för samiska rättigheter utifrån renskötelsen.

Kollektivisten hävdar exempelvis att samerna som individer inte ägde sin mark, utan var en slags hyresgäst i samebyn, genom en så kallad åborätt som samebyn utverkade genom häradsrätten. Individualisten å andra sidan anser att samebyn hade ringa betydelse för de enskilda familjerna och hänvisar istället till jordeböckerna, till testamenten och andra rättsliga dokument som påvisar ägandeskap.

6.3.2. Individualistisk inriktning: Individens rättigheter i centrum

Den individualistiska förespråkaren koncentrerar sig på individen snarare än rennomadismen, och ser den enskilda samens som en mångsysslare. Ur en rättslig bemärkelse vill *individualisten* se rättigheterna utgå från människorna som levt och verkat i områdena oberoende av näring och yrke.

Samer i utanförskapet upplever ofta den kollektivistiska bilden som rasistisk och stereotypiserande, och det mesta som produceras i forskning och litteratur idag utgår från denna syn på samerna.

Exempel: Det känns ju rasistiskt, som om vi inte har haft förmåga att ta ansvar, för markerna som vår släkt har haft som sin i hundratals eller kanske tusentals år. Varför kan inte samer exempelvis vara markägare, är det verkligen en rasfråga? Inte beskrivs vi heller som ett självständigt folk av entreprenörer, hantverkare och handlare – utöver att många var renskötare. Vi hade ett levande rättssamhälle där vi agerade självständigt för att hävda vår rätt. Men det säger domogenting om.

6.3.3. Få forskare ifrågasätter den kollektivistiska synen

Det finns få forskare som ifrågasätter den kollektivistiska historiesynen till förmån för den individualistiska. Men Kajsa Korpjako-Labba kom tidigare ut med en uppmärksammat doktorsavhandling²³.

I hennes avhandling konstateras sammanfattningsvis att lappskatteländen vid mitten av 1700-talet var fullt jämställda med skattemannarätt till mark både från civil- och offentligrättslig synpunkt. Från civilrättslig synpunkt innebär detta, att renbete, jakt och fiske var *förbjudet på andras marker*, och olovligt bet, jakt och fiske på andras marker beivrades med böter och viten enligt landslagen, och senare enligt 1734 års lag. Samerna var

²³ Korpjako-Labba, K. 1994. Om samernas rättsliga ställning i Sverige – Finland. Helsingfors

alltså *förbjudna att utöva lappmarksnäringarna på annans mark* i de former som domstolarna *idag* funnit tillåtna enligt rennäringslagen i Nordmalingsmålet och på andra hemmansägares marker!

Genom hennes bild nyanseras bilden av samerna, och det är också ur detta perspektiv som denna rapport är skriven.

6.3.4. Statliga utredningar utgår från kollektivistisk och rasistisk grund syn

De sakkunniga som ingår i statliga utredningarna har ofta en kollektivistisk syn på samerna, och därför är det ytterst viktigt att ett brett spektrum av samer får delta i utredningarna. Att staten och forskare därmed kopplar äganderätsfrågor till renens sedvanemarker, och inte de människor som traditionellt har bebott och fortfarande bebor områdena, är anmärkningsvärt. Finns det urbefolkningar i andra delar av världen som behandlats på samma sätt?

Anmärkning: Konventionen ILO-169 definierar urbefolkningens rätt till markerna med:

”De berörda folkens äganderätt och besittningsrätt till den mark som de traditionellt innehar **skall erkännas.**”

Gränsdragningskommissionen tolkar detta som

”Det som krävs för att ett folk skall anses ”traditionellt inneha” viss mark är att folket skall ha manifesterat sin kontroll över marken, t.ex. genom att bruka den. Bruket behöver inte ha varit ensamt, utan det är tillräckligt att det varit ett i förhållande till andra dominerande bruk.”

Äganderätten utgår med andra ord från folket? Äganderätten skall alltså erkännas – men ur vad? Själva bruket eller det faktum att samernas marker var inskrivna i kolonialmaktens fastighetsregister under hundratals år? Varför behöver gränsdragningskommissionen mot denna bakgrund överhuvudtaget tolka ILO-169 ur ett annat perspektiv?

6.4. Sammanfattning

- Samernas röst utgörs av en statligt understödd organisation, SSR, där både organisationens och statens politiska intressen sammanfaller.
- Denna maktstruktur diskriminerar majoriteten av samerna, och stereotypiserar bilden av samerna. Andra åsiktslinjer kommer inte fram i politiken, kulturen eller i massmedia.
- Individuella personer som står för en reformistisk linje hånas offentligt, fryses ut eller marginaliseras av de konservativa linjerna.
- DO vägrar att se eller ens behandla diskrimineringsfall, andra än de som berör samebyarna, som sameetniska, trots att det är samer som drabbas av en strukturell etnisk diskriminering.
- Staten vägrar inför allmänheten och internationella organ belysa markrättegångarna, där samer söker bättre rätt än staten till sina förfäders marker.
- Den svenska rättsforskningen om samerna är stereotypisk och utgår från en rasistisk och utopisk bild av samerna som skapades under 1800-talet.

- Forskningsarbeten och utredningar berör sällan den enskilda äganderätten och därmed förtrycks sanningen om samernas verkliga historia.
- Urbefolkningens sedvanerätt argumenteras utifrån renskötseln, och inte de människor som har bebott och brukat markerna sedan urminnes tider, vilket ger en märklig tolkning av ILO-169.

6.5. Slutsats

Den kollektivistiska synen diskriminerar i princip alla enskilda samiska individer, den lägger beslag på individens förankring i den samiska kulturen och överlåter åt några få utvalda att bära *hennes* släkts historia och *hennes* anspråk på markerna. Att den moderna rättshistoriska forskningen tillåts kollektivisera *alla* samiska individers historia, och argumentera om samernas hävd till Sápmi utifrån renskötseln, utgör i själva verket en strukturell etnisk diskriminering, om än omedveten, som måste medvetandegöras hos forskare och allmänhet.

Renskötselrätten i vår mening, kan inte argumenteras från ett *kollektivistiskt* markanspråk, när större delen av den samiska befolkningen idag **inte** är inkluderade eller kanske inte ens stödjer den i sin nuvarande form.

Samernas verkliga historia döljs effektivt, genom att staten stödjer och uppmuntrar den kollektivistiska synen på samer. På så sätt undviker staten också den känsliga äganderätsfrågan. Detta agerande utgör ett brott mot hela den samiska befolkningen och förmedlar en stereotypisk bild som ytterligare leder mot den samiska kulturens undergång.

Forskningsmedel måste tillåtas till att stimulera forskare som vill initiera forskningsprojekt som rör lappskattelanden och en individualistisk syn på samerna.

7. Osäker rättssäkerhet

I flera länder har koloniserande statsmakter förlorat i domstol mot ursprungsbefolkningar, som kämpat för att återta sitt land. På detta sätt har länderna gjort upp med sin koloniala historia. Ett exempel är Australien, där rätten slagit fast i flera rättegångar, att ursprungsbefolkningen har bättre rätt till sin hävdvunna mark än staten. I Sverige har det i praktiken inte varit möjligt för de samer som förlorade sina marker att gå denna väg, trots att Sverige åtagit sig att följa europakonventionen och EG-rätten. Vi ska här redogöra varför.

7.1.1. Minoritetsintresse kontra allmänintresse

När det gäller att hantera urbefolkningsfrågor måste rättsapparaten kunna hantera att lagar och förordningar går före allmänintresset, för att uppfylla internationella konventioner. I flera fall har det svenska rättsväsendet havererat inför same- och äganderättsfrågor. Samefrågorna har utmanat det svenska rättssystemet från olika vinklingar, och synliggjort en rad brister när det gäller mänskliga rättigheter och europakonventionens krav.

7.1.2. Riksintresse och allmänintresse

Svenska staten anser sig äga sameområdet²⁴. Detta uttrycks genom att utan urskillning exploatera eller sälja markerna, och för ortsbefolkningen bestämma förutsättningarna för hur marken ska användas. Detta gäller exempelvis genom beslutanderätt över rovdjursstammar, nationalparker, vattenregleringar, mineralprospektering, militära anläggningar, jakt- och fiskefrågor och renskötsel. Majoriteten av svenskarna anser kanske att Sverige har denna rätt och att det är viktigt för Sveriges ekonomi att detta fortgår. Detta kallas allmänt för *majoritetens förtryck*, eftersom statsmakten kan agera utifrån att de har ett majoritetsstöd från befolkningen.

7.1.3. Lappskattelandsmålen

Lappskattelandsmålen, som kan komma att beröra tiotusentals samiska ättlingar, utgör en kärnfråga i samernas historia, eftersom de berör den samiska äganderätten, alla samers markanspråk och en uppenbart felaktig förd politik gentemot samerna. Med detta sagt borde frågan hanteras med respekt. De rättsliga instanserna i Sverige har hittills behandlat frågan med likgiltighet, och avfärdat de klagande med tolkningar av procedurföreskrifter. På så sätt har rättsapparaten anammat statens ståndpunkter, och därmed befriat staten från varje skyldighet till saklig prövning.

Exempel: Jag skickade min stämningsansökan till tingsrätten i Luleå. Efter ett år blev fallet avvisat. De ifrågasatte mitt syfte. Men också att lappskattelandet inte var markerat på kartor. Trots detta hade jag bifogat

²⁴ Se exempelvis Sellin, Anna, *Lappland, "Lapparnas" land?* Filosofie Magisteruppsats, 2006, Internationella Handelshögskolan, Jönköping

insyningsprotokoll både från jordeböcker och domböcker, som beskrev gränserna exakt. Dessutom ifrågasatte de släktskapet, trots min noggranna släktskapsutredning.

Hur mycket av bevisen hade dom egentligen läst igenom? Jag upplevde tingsrätten som rasistisk som behandlade stämningsansökan med likgiltighet och nonchalans. Man ansåg tidigare att lapparna inte hade någon juridisk rätt, och avskrev därför lappskattelanden 1943. Gunnar Pravitz var den som satt som byrådirektör för lantmäteriet då, och fattade beslutet. Han var ju officiell nazist, och var nere och hyllade Hitler 1939. Han var ju tänkt som justitieminister i den eventuella nazistiska regimen. Man kan ifrågasätta om lantmäteriet hade laglig grund och rätt att avskriya samernas marker? Särskilt med tanke på den tidens rasistiska ideologier. Med Sveriges politik gentemot samerna i bakhuvudet borde ju rätten ha gjort en seriös utredning istället för att kategorisk avvisa stämningsansökningen, och dessutom ta betalt för det.

Var och en har rätt att få sin sak prövad inför domstol. Man frångår ju mänskliga rättigheter när de avvisar stämningsansökan utan att försöka sätta sig in i hur lappskattelanden fungerade. På det sättet har ju ingenting förändrats i synen på samer.

7.1.4. Oavhängiga domstolar

När domstolarna som regel följer statens direktiv och tidigare fattade beslut av myndigheter, trots att det finns uppenbara skäl för prövning, är det inte långt ifrån för den som är i rättslig tvist med staten att fundera hur pass vattentäta skott det är mellan domstolar och regeringen.

Exempel: I en resningsansökan (Mål nr Ö 2660-06) till Högsta Domstolen skriver advokaterna:

För ett samhällsskick, som bekänner sig till rättsstatliga principer, är vad som hittills framkommit förkastligt. Det svarar inte heller mot den rättsstatliga standard, som vägleder EU-s rättsgemenskap, där man särskilt vinnlägger sig om minoritetsgruppers rättsliga behandling från likabehandlingssynpunkt och att laga ordning iakttas. Det är också svårt att se, hur rättegången hittills svarar mot europakonventionens procedurgarantier i artikel 6, som förutsätter en offentligt och opartisk rättegång rörande bland annat civila rättigheter.

7.1.5. Staten är resursstark

Det försvårar också för samerna i rättssalar att staten har uteslagna resurser i civilrättsliga mål, medan den samiska individen inte har några alls. Sveriges regler om ersättningsskyldighet för rättegångskostnader omöjliggör i praktiken för individerna att få sin sak prövad av ekonomiska skäl, i kombination med att reglerna för rättshjälp är underdimensionerade.

7.1.6. Privilegier tillåtna

Ett problem är att själva lagstiftningen har brister och är i sig diskriminerande. I rennäringslagen finns flera paragrafer som direkt diskriminerar samer, och till och med strider mot grundlagen. Men domstol har ändå konstaterat att staten har rätt att ge vissa medborgare i samekollektivet vissa privilegier.

Exempel: Fallet kring Vapstens sameby, där en man ansökte om medlemskap men nekades inträde. Fallet gick genom hela förvaltningsdomstolen där man i regeringsrätten kom fram till att mannen *var* medlem i samebyn. Därefter gick fallet till civilrättslig instans där man på tingsrätten konstaterade att han *inte* var medlem. I hovrätten konstaterade man samma sak, och i domen motiverade man detta genom att *den svenska staten har rätt att ge vissa samer inom det samiska kollektivet privilegier som andra samer inte har.*

7.1.7. Myndighetsmakt

Enligt internationella konventioner om mänskliga rättigheter måste en fällande dom ha stöd i nationell eller internationell lag. Det finns dock exempel på hur man i domstolar utdömer straff som inte har stöd i lagen, utan endast är utfärdade efter direktiv från myndigheter.

Exempel: Två personer fälls för jaktbrott då de skjutit varsin älg på sina egna marker, men inte haft rätt till detta enligt licensdirektiv från länsstyrelsen. Personerna slipper fängelse på grund av att brottet inte hade stöd i lagen utan var ett resultat av att de bröt mot en ”regel av lägre valör”.

Juristen som företrädde männen kommenterar domen:

”I Sverige har riksdagen under flera decennier tillåtit sig att delegera lagstiftningsmakt till olika myndigheter. På delegationen utfärdar sedan myndigheterna föreskrifter av straffrättslig karaktär som domstolarna sedan dömer till ansvar på. På det här sättet är det myndigheter och inte lagstiftaren som bestämmer när våra handlingar är straffbara.”

7.1.8. Uppenbarhetsrekvisitet

Flera ledande jurister ringar in ”Uppenbarhetsrekvisitet” RF 11:14 som en bidragande orsak till varför domstolar i Sverige kan undvika att döma efter internationell rätt, även om konventioner har trätt i kraft i den svenska lagen. Uppenbarhetsrekvisitet ger myndigheter möjlighet att ignorera lagstiftning om man har en egen regel / instruktion / förordning, som då gäller före lag. Det är endast Sverige i Europa som hanterar sin lagstiftning på detta sätt. I Europa är det alltså bara i Sverige, som staten och dess myndigheter agerar helt utanför lagen, vilket har slagit särskilt hårt mot samer som kämpar mot kolonialmakten i rättssalar.

7.1.9. Det rigida rättsystemet

Kravet på uppenbarhet hindrar inte bara svensk domstol att åsidosätta lagstiftning i förhållande till regeringsformen, och andra regler av författningskaraktär som europakonventionen och EG-fördragen, utan också att ändra lagakraftvunna men felaktiga domar och beslut. Anger man exempelvis att rennäringslagen inte uppfyller en författningsregel måste man alltså visa att felet *är* uppenbart för att författningsregeln ska få företräde framför rennäringslagen. Detta blir i praktiken en tolkningsfråga som ger ett stort utrymme för godtycke i rättsalarna, när ”uppenbarheten” bedöms.

7.1.10. Europadomstolen och EG-domstolen

Som tur är för individen finns Europadomstolen och EG-domstolen, om inte tar hänsyn till uppenbarhetsrekvisitet. Detta har visat sig i exempelvis fallet Unibet versus Staten²⁵. Trots detta menar HD att man inte kommer att ta hänsyn till detta då europakonventionen tillämpas i Sverige. Detta är anmärkningsvärt eftersom det i praktiken innebär att den högsta instansen aldrig kommer att utgöras av HD.

²⁵ Unibet ./Sverige, dom 13.3 2007 mål C432-05

7.1.11. Konventionsbrott

Uppenbarhetsrekvisitet är alltså ett instrument för svenska domstolar att hindra prövning av urfolksfrågor, som inte ligger i linje med allmänintresset (eller andra intressen som strider mot statens intresse), då rätten måste övertygas att en konvention ska gälla före lag. Genom detta bryter man mot andra konventioner som ratificerats om rätten till effektivt domstolsskydd²⁶.

7.1.12. Ur fas

Enligt regeringsformen står det att staten enbart får ta privat mark i anspråk när angelägna allmänna intresse hävdar sig²⁷. Det räcker alltså med att ett angeläget allmänt intresse föreligger, och den tillämpas också på detta sätt. Men enligt europakonventionens egendomsskydd är detta inte tillräckligt. Det fordras även att intrånget är *proportionellt* vilket i slutändan betyder att staten ska lämna ersättning till den mot vilket intrånget hävdar sig för att intrånget ska ha giltighet. Regeringsformen, som den tillämpas i svensk lagstiftning är alltså inte i fas med Sveriges åtaganden enligt europakonventionen och EG-rätten.

7.1.13. Kravet om processgemenskap

Det svenska rättsystemet har också andra instrument för att undvika prövning, och sätta det effektiva domstolsskyddet ur spel. Ett exempel är *nödvändig processgemenskap*, som ställer kravet på att exempelvis samägare till mark måste göra gemensam sak. Om en samägare drar sig ur, kan inte de andra gå vidare.

7.1.14. Lång tidsdräkt

Handläggningstiderna av de civilrättsliga målen är orimligt långa, och utgör i flera fall orsaken till varför de samerelaterade målen går till Europadomstolen.

Exempel: Min farfar köpte lappskattelandet för stora summor i slutet på 1800-talet och betalade länge skatt för det. Efter en tid tilläts inte farfar att jaga och fiska på sina marker, men fortsatte med det ändå. Då och då upptäcktes han och fick böta. Min pappa tog över kampen för skattelandet. Vid ett tillfälle höll vi på att svälta ihjäl och ändå ville länsstyrelsen ta nätet från oss. Då åkte pappa till Stockholm och fick rätt på advokater som ställde upp gratis. De vann i alla instanser och vi fick äntligen fiskerätt. Men länsmännen blev förbannade och mobbade oss, och till och med slog min far med batonger vid ett tillfälle.

Vi lever på existensminimum men sitter på papper till ett land som är stort som en kommun. Kajsa Korpjaako-Labba menade att det skulle finnas information om skattelandet på Riksarkivet, och vi fick tag på det. Det visade sig ha varit skattat mellan 1602 – 1905. Jag ville då veta om mina lagfarter var giltiga och gick till tingsrätten. Det var väl en enkel fråga, det hade väl räckt med ett lagfartssammanträde? Det tog många år innan jag fick svaret att det *inte* var giltigt på grund av avvitringarna. Under tiden hade JK tagit över fallet. Jag kände mig inte nöjd med deras motivering utan gick vidare till hovrätten. Efter många år tog de tag i fallet. Fyra domare satt i tre dagar med mitt fall. Då upptäckte dom att tingsrätten hade gjort ett mindre processfel,

²⁶ Ex Art 13 i Europakonventionen

²⁷ 2 kap 18 §

och hela rättegången måste tas om från början! **Då hade det tagit elva år!** Jag slapp dock betala rättegångskostnaderna. Under dessa elva år tilläts inte en expert att tala för min sak, en enda gång.

Under tiden hade staten sålt en tomt i området. Jag uppmärksammade myndigheterna om detta, att det pågick en process om skattelandet. De konstaterade senare att, förutom att det pågick en process, hade inte staten någon rätt att sälja tomten – eftersom de inte har någon lagfart på området. Den hade ju jag! Alltså fick köpet hävas.

Jag fick nog av allt och ville utreda min äganderätt på annat sätt. Jag åkte ut och la nät, och ringde till länsstyrelsen för att ange mig själv. Ingen kom. Sen sköt jag en tolvtaggare och ringde till polisen. Det måste ju anses vara ett grovt brott, som kan ge upp till sex års fängelse? De skulle skicka en helikopter, men ringde senare och sa att de inte kunde komma. Då avverkade jag skog, och ringde och anmälde mig själv. Där fick jag information om hur jag skulle hantera timret. Alla vet om att jag är ägare till marken, och ingen kan göra något. Ändå får jag *själv* inte göra något på marken, och ingen annan heller. Detta är en tortyr som pågått i tre generationer.

Dom har på så sätt stulit allt detta land från oss. Dom gjorde det fast vi har haft det knapert och levt på existensminimum. Hur skulle det inte ha sett ut i dessa dalgångar om inte marken hade stulits från befolkningen? Det hade levt mycket folk här som kunnat ha utkomst på markerna.

Anmärkning: Mannen är idag 80 år och borde ha fått sin sak prövad snabbt, och det är inte utan att man misstänker att domstolarna fördröjer hans fall medvetet. Under avvittringarna samlades lagfarterna till lappskattelanden in, men ett fåtal finns bevarade, bland annat denna mans.

7.1.15. Högsta instans inte HD

Samerelaterade mål har nästan aldrig kommit till avgörande i HD. När det gäller lappskattelandsmålen har alla avvisats, utan att HD har granskat sakfrågan, och inte ens motiverat avvisningen.

7.1.16. Bevisbörda hos enskild part

Rättsäkerheten sätts ur spel genom att bevisbördan för enskild part i förhållande till staten är orimligt stor. Dessutom gäller att i högre instanser, vid överklagande, får nytt bevismaterial inte införas i rättegången. Det är inte svårt att anta, särskilt med de långa handläggningstiderna, att nytt material tillkommer och att förutsättningarna förändras mellan målen.

Exempel: Jag blev kallad att delta som sakkunnig vid en rättegång. När det var min tur att föra talan, för den käre, påpekade statens ombud att jag inte fick tala. Detta eftersom jag inte hade deltagit i tingsrätten. Det var frustrerande att behöva sitta och lyssna på felaktigheter som jag inte fick ingripa mot.

7.1.17. Nedskärningar av rättsväsendet

Sveriges rättsapparat har varit föremål för nedskärningar under en längre tid, och det är svårt att mäta hur detta påverkar rättsäkerheten för samiska individer. Samiska Rättsförbundet har uppmärksammat ett fall där svenska domstolar har försummat rättsfall i något som liknar tidsbrist. Har dessa bristande resurser ett samband med att man prioriterar brottsmål före civilrättsliga mål?

Exempel: En man erhöll ett protokoll från tingsrätten som avvisade hans fall, där han stämt staten om äganderätten till sina förfäders lappskatteland. Senare upptäckte han att protokollet avvek från stämningens ansökan. Fallet hade blandats ihop med ett annat liknande mål! Detta anmäldes till JO. Han fick kort efter svar från JO att fallet inte kommer att behandlas, och att hans stämning redan var utredd.

Juristen som företräder mannen kommenterar avslaget från JO med

”Vårt rättsväsende är i förfall. Ansvaret hos domstolarna har försvunnit helt på grund av ekonomiska neddragningar”.

7.1.18. Barn kränks

Trots att Sverige har ratificerat barnkonventionen, kan även samiska barns intressen kränkas genom rättsväsendets underlåtenheter. Enligt exemplet nedan fick inte den samiska flickan pröva sin rätt i förhållande till FN:s barnkonvention, hur kommer det sig?

Exempel: Flicka, 10 år, miste sin pappa som var renskötare. Samebyn utsåg en förvaltare av hennes fars renbestånd, som var runt 100 stycken. Familjen nekades insyn i ekonomin, blev av med deras traditionella renvaktarstuga och nekades jakt- och fiskerätt. Senare slaktades renarna ut till skötesrenantalet. En släkting ansåg att samebyn hade brutit mot FN:s barnkonvention genom att fatta dessa egenmäktiga beslut. Fallet las ner eftersom man inte kunde styrka brott. Detta tyder bland annat på att FN:s barnkonvention inte gäller i fullt i Sverige. Kritik har riktats från flera håll angående rättsliga brister när Sverige inte följer barnkonventionen, bland annat från Rädda Barnen.²⁸

7.1.19. Tjänstemannaansvaret

Sist men inte minst bör nämnas tjänstemannaansvaret. Det är svårt för samiska individer som upplever sig kränkta av länsstyrelsen att motivera sig till att anmäla en handläggare för (etnisk) diskriminering då det upplevs som att ”det ändå inte kommer att leda någonvart”. Myndighetspersoner kan, på gott och ont, gömma sig bakom sina skrivbord eftersom enskilda tjänstemän inte kan bringas till personligt ansvar. Alltså kan man behandla folk i princip hur som helst utan att riskera att bli personligen ansvarig för sitt handlande.

7.2. Sammanfattning

- Genom ett flertal rättsliga verktyg kan domstolarna avvärja eller förhåla mål som inte ligger i allmänintresset eller i statens intresse. Detta bland annat genom *uppenbarhetsrekvisitet* som gör att de svenska domstolarna kan ställa sig över landets egna lagar och internationella konventioner. Detta skapar utrymme för det förtryck gentemot samer som Samiska Rättsförbundet belyser.
- Domstolar kan utdöma straff som inte har stöd i lagen, utan är utfärdade direktiv från myndigheter.
- Sverige bryter mot internationella konventioner om att garantera effektivt domstolsskydd för medborgaren genom uppenbarhetsrekvisitet, nödvändig processgemenskap, tung bevisbörda för individen, lång tidsdräkt, snäva regler om rättsskydd och orimlig ersättningsbörda för den som vill hävda sin rätt.
- Ett antal internationella konventioner tycks inte gälla i Sverige, bland annat barnkonventionen, vilket gör att samiska barn inte har fullgott rättsskydd mot majoritetsväldet.

²⁸ Se exempelvis <http://www.gp.se/gp/jsp/Crosslink.jsp?d=114&a=327404>

- Ett antal svenska lagar strider direkt mot EG-rätten och Europakonventionen. Bland annat rennäringslagen.
- Till och med regeringsformen bryter mot dessa överenskomna rättsliga principer, då staten har rätt att ta egendom utan att ersätta individen. Detta drabbar särskilt samer som urbefolkning.
- Juridiskt slarv på grund av tidsbrist och/eller bristande resurser gör att fall kan tillbakavisas till lägre instans, om det ligger i allmänintresset eller i statens intresse.
- Men samma slags felaktiga domar kan å andra sidan anses vara giltiga, om det ligger i allmänintresset eller i statens intresse.
- Domstolarnas oavhängighet gentemot regeringen är ifrågasatt av sakägare.
- Högsta domstolen kan avvisa prövningar utan att granska sakfrågan.
- Det politiska och personliga ansvaret är ur spel i Sverige och tillåter politiker och tjänstemän att utöva makt utan att riskera sin ställning eller att få påföljder, liksom att individen svårigen kan bli ersatt för detta maktmissbruk.

7.3. Slutsats

Det svenska rättssystemet fungerar inte för en urbefolkning som hävdar bättre rätt eftersom dessa inte kan erhålla en *Fair Trial* gentemot den svenska staten och dess myndigheter. Att det svenska rättssystemet har allmänna brister, såsom har visats här, möjliggör en etnisk diskriminering gentemot samer, och andra minoriteter, som vill hävda sin rätt mot allmänintresset. Dessutom uppfattas domstolarna som rasistiska av målsägarna, som anser sig vara diskriminerade på grund av att de är samer genom att rätten vägrar pröva deras fall. Särskilt drabbas samer utanför samebyarna som inte har något stöd i rennäringslagen.

Med erfarenheter från samiska rättsmål kan Samiska Rättsförbundet anta att de svenska domstolarna har för stort utrymme för maktmissbruk, och att detta kan genomföras på grund av avsaknaden av det politiska ansvaret för att författningen följs. Dessutom är det oroväckande att man har underminerat de rättsliga åtaganden som tjänstemän och statens representanter borde ha, och därmed deras skyldigheter att ersätta skador som orsakas genom felaktig eller brottslig myndighetsutövning. Detta är inte bara ett problem för det samiska samhället utan även för det svenska.

Rättsförbundet föreslår här en internationell granskning av det svenska rättssystemet, och att man särskilt undersöker hur lappskattelandsmålen har behandlats i domstolarna. Särskilt inför det grundlagsarbete som pågår. Den svenska staten är skyldig att kunna hantera urfolksfrågor i rättssalarna med tanke på sin koloniala historia och inte minst för att man genom konventioner har åtagit sig detta ansvar.

8. Äganderätten

Det samiska ägandet till lappskatteländen före 1841 års kungabrev var en äganderätt *fullt likvärdig dagens äganderätt* och erkändes i kungabrevet. Denna historia tonas ned genom den av myndigheterna understödda stereotypiska bilden av samer som nomadiserade renskötare. Äganderätten har därmed blivit satt ur spel i sameområdet, och infört tre aktörer med var för sig olika värderade rättigheter i sameområdet: samebyarna, markägarna och staten. Den rättsliga prioriteringen har aldrig tydligt definierats men markägarna och de renlösa samerna har i praktiken visat sig vara längst ner i den oskrivna rättighetskatalogen.

I skenet av historien om hur staten på detta sätt stal samernas marker, upplevs följande ingrepp som kränkande för många av de samiska informanterna:

- Statens exploateringar genom att skapa kalhyggesökningar, felaktiga fiskeplanteringar, reglering av sjöar och avlysningar av skjutområden har förstört förfädernas marker, och påverkat framtida utkomster för samiska familjer.
- Domänverket och de statliga skogsbolagen säljer ut samernas marker, något som har ökat i takt med att hyggesarealerna minskat. Hur kan man sälja något som man inte äger?
- Att vissa samer står i en privilegierad ställning genom samebyarna på marker som ägts i urminnes tider av förfäder till andra samer.

Samiska Rättsförbundet vill genom detta avsnitt redogöra organisationens erfarenheter av äganderätsfrågan i Sverige, något som utgör själva konfliktkärnan hos samer i utanförskapet.

8.1. Samiska rättsförbundets syn på äganderätten

Äganderätten en del av fri- och rättighetskatalogen i grundlagen samt i EU-konventionens tilläggsprotokoll. Egendomsskyddet i regeringsformen är alltså av grundläggande betydelse för äganderätten. Egendomsskyddet omfattar numera också värdenedsättande befogenhetsregleringar. Till och från kommer det propåer om ändringar som skulle innebära en försvagning av regeringsformen. När frågan senast utreddes kunde *Fri- och Rättighetskommittén* verka till att aviserade förslag om ändringar inte lades fram. **Samiska Rättsförbundet anser snarare att grundlagsskyddet för äganderätten behöver stärkas**, framför allt med avseende på den otrygghet som dagens juridiska möjligheter till expropriering av enskild egendom.

8.1.1. Äganderätten måste utredas först

Med äganderätten av land följer för *alla* människor jakt- och fiskerättigheter oberoende av ägarnas *ethnicitet*. I förlängningen innebär detta att flera nu pågående utredningar som t.ex. Jakt- och fiskeutredningen egentligen är olagliga. Samiska rättsförbundet anser att dessa utredningar ska läggas på is tills pågående processer i Europadomstolen blivit avslutade. Så

länge det fortfarande finns oklarheter kring äganderätten och innan statens förehavande med samernas marker blivit grundligt utredd, riskerar annars sådana utredningar att bli tämligen meningslösa.

8.1.2. Äganderätten då och nu

Arkiven ger en bild av samerna i Sverige som ett folk väl medvetna om sin situation och möjligheterna att få upprättelse genom häradsrätten i marktvister och andra angelägna spørsmål. Lapps katteländen har gett stor genklang i arkiven genom domböcker, insyningsprotokoll och skattelängder. I domböckerna anses lapps katteländen vara samisk egendom.

Exempel: Dombok, Jokkmokk februari 1801, §24: /... att genast inrymma Käränden Lapps katteländet af nästberörde namn, som hans förfäder från urminnes tider bebodt, och hwarföre under kärändens omyndiga år; dess förmyndare skatt och utskylder erlagt.../...Ty berättigades käränden, att berörda Lappland Nelkerim genast i besittning taga, samt det samma med alla thej åtföljande förmoner i skog, fiske och djurfång, under wanlig nyttjorätt innehafwa, så länge käränden icke brister uti fullgjorandet af de skyldigheter och förbindelser, som emot kronan, Sockne, Prästerskapet och andra Embetesmän dermot åtfölja.

Anmärkning: Dessa meningar ger oss viktig information om samernas rättsställning i början av 1800-talet. Dels att en underårig fått en förvaltare av hans arvegods – lapps katteländet. Och dels att lapps katteländet överförts till honom vid myndig ålder. Detta påvisar en väl fungerande rättsapparat.

8.1.3. Lappbyns betydelse

Betydelsen av den tidens lappbyar för lapps katteländen framgår inte i rättsliga dokument. Alla rättsliga förehavanden gentemot häradsrätten, skedde på enskild nivå, det vill säga rörde endast *skattelappen* och *inte* lappbyn. Lapps katteländen uppfattades av samerna själva som deras eget hävdvunna land.

Exempel: Testamente skrivet 1845 13/5, inbördes testamente mellan lapparna Johan och Ingrid Pehrsson. ”Om jag med död afgår förrän min Hustru får hon i sin tid besitta mitt af min fader förvärfda Lapps katteländ Lomträsk, som sin egen tillhörige egendom, och försörja min hulda Moder till döddagarne”.

8.1.4. Avvittringen kränkte samernas äganderätt

Maktmissbruket kring samernas marker har pågått under lång tid, ända från 1830-talet och definitivt från 1850 års avvittringsstadga för Lule lappmark. Detta maktmissbruk skedde trots att i 1809 års regeringsform inte medgav sådana ingrepp i äganderätten som skedde mot den samiska befolkningen.

1928 års renbeteslag var ett goliathugg mot de icke renskötande samerna men också mot ortsbefolkningen som också var samer i byarna inom sameområdet. Dessa icke renskötande samer blev inte bara uteslutna från samegemenskapen utan också utsatta för stora ingrepp i deras äganderätt.

8.1.5. Extensiv renskötelse kränkte äganderätten

Helt plötsligt var orsborna utsatta för samisk sedvanerätt i form av de renskötande samernas jakt- och fiskerätt och betesrätt på sina hävdvunna och lagfarna marker. Detta innebar en enorm rubbning av det tidigare rådande rättsläget till nackdel för de tidigare skattelandsinnehavarnas betesbruk med ensamrätt på egna marker. Denna rubbning av rättsläget påverkar också dagens markägare (i många fall samer) på så sätt att de inte råder över sin egen egendom, med följderna av exempelvis förstörda skogsplanteringar. Övergången till nordsamernas extensiva betesbruk medförde en förändring till ett sämre betesbruk med större antal djur och därmed ökande slitage i en redan ömtålig natur.

8.2. Lagstiftning och försök till rättslig prövning

Nedan följer en sammanfattning av historien kring lagstiftning om äganderätt, folkrätt och de problem som mött samer som försökt få sin sak rättsligt prövad. Beskrivningen börjar med Skattefjällsbrevet 1841 och slutar med 2006 års statliga försök till fortsatt kolonisation av sameområdet.

8.2.1. Avvittringen i Jämtland

Regeringsbeslutet 1841 – det så kallade Skattefjällsbrevet – visar, att ett korrekt genomförande av avvittringen i Jämtlands län resulterat i en markfördelning dels till lappmarksnäringarna i form av alltjämt i fastighetsregister bestående skattefjällsfastigheter, dels en dåtida tillkommen åtskillnad i form av marker, som tilldelats enskilda jord- och skogsägare.

8.2.2. Staten ändrar sig

Regeringsbeslutet 1841 skiljer sig således radikalt från vad som föreskrivs i avvittringsstadgan 1873, där jordeboksförd skattelandsegenhet nekades marktilldelning, samtidigt som rennäringen hänvisades till ett kollektivt betesbruk i nomadiserande former på annans mark. Med andra ord: *Staten ansåg 1841 att lappskattelandsinnehavarna var fullsuttna ägare och skulle i avvittringen kompenseras därefter. Men i slutet på 1800-talet betraktas marken som kronans och samerna som ett lägre stående folk som kunde särbehandlas negativt i lagens mening.*

8.2.3. Lappkommittén får kritik

Dåvarande juristprofessorn och riksarkivarien Johan Jacob Nordströms uttalade i kammardebatten i Riksdagen inför avvittringsstadgan 1871 att projektet åsidosatte lapparnas till sin försörjning nödvändig mark för lappmarksnäringarnas behov, det vill säga marker, som ”*de alla redan förut och av gammalt äga*”. Uttalandet gjordes av en med ämnesområdet väl förtrogen jurist och riksdagsman med unika förutsättningar rörande kunskap om dåtida arkivmaterial, som fortfarande var intakt, innan den välkända stadsbranden i Umeå 1888 då även länsarkivet förstördes. Denna brand inträffade två år efter renbeteslagets tillkomst, och mycket arkivmaterial rörande samerna förstördes i lågorna.

8.2.4. Lappkommittén 1883

Lappkommitteén har med sitt betänkande 1883 vilselett riksdagen både om lappskatteländens jordeboksstatus sedan 1695, och om skattefjällens existens som enskilt brukad åborättsegendom enligt 1841 års regeringsbeslut. Det vill säga *förutom det diskriminerande faktum att lappkommittén inte hade någon samisk representation, undanhölls viktig information för riksdagen om äganderättsstatusen hos enskilda samer.*

Att riksdagen på detta sätt vilseletts att ta beslutet att anta 1886 års renbeteslag med dess kollektivisering av rennäringen stred till och med då mot landets egna grundlagar. Staten hade ingen rättslig grund att beslagta samernas marker. För detta skulle ha krävts individuell prövning.

8.2.5. Expropriering utan folkrättslig grund

I de mål där urbefolkningen försöker återvinna sina marker har den tidens grundlagsordning åberopats till stöd för deras talan. I egendomsskyddet ingår en tydlig institutionsgaranti, som ska skydda medborgarens egendom gentemot myndigheter. För att göra intrång i denna ordning krävs det *angelägna* allmänna intressen. Rennäringen i sig *är* av allmänt intresse att bevara, och särskilt för samerna, men det *fanns ingen* mening att kollektivisera rennäringen, till nackdel för de rättmätiga egendomsinnehavarna, i syfte att tillåta obehöriga brukare utöva rennäring på dessa marker. Dessutom *bedrev* de samiska familjerna redan rennäring på markerna. Det fanns inte heller något skäl till att deras marker skulle ställas under statlig disposition. **Åtminstone har samerna aldrig fått presenterat något hållbart skäl till varför man gjorde det och heller ingen offentlig ursäkt för det.** Trots detta faktum har den kollektivistiska rennäringen stärkts genom lagarna 1886, 1928 och 1971, till följd av dagens markrättsliga problem och diskriminering av andra samer.

8.2.6. Målen avvisas

Återvinningsmålen, där samer som stämt staten för att få sin släktmark tillbaka, har konsekvent avvisats från rättsalarna. Därmed vill man från statens sida inte pröva äganderätsfrågan och egendomsskyddet. Detta ses som en djup diskriminering gentemot samer som vill pröva sin rätt.

8.2.7. Äldre jordabalken

Utgången av dessa rättegångar, som inte kommer till prövning i Sverige, rättfärdigar rennäringens lag som stödjer sig på *urminnes hävd*. Även om det anses vara diskriminerande att man kan kollektivisera *alla* samers historia till att endast gälla för några få – som kanske själva inte har hävd till området. Men i stadgarna för Äldre jordabalken står det bland annat **att urminnes hävd ej hävdas i strid med skriftlig bevisning**. Rättsläget *har* varit annorlunda, och rennäringen *har* bedrivits inom enskilda sämjedelade marker, dessa *har* varit jordebokförda och de *har* varit ställda ”under enskild disposition”. För detta finns det en oändlig mängd av bevismaterial i arkiven. Den nuvarande formen av rennäring har alltså

inget som helst stöd i historien, i Sverige. **Detta faktum försvårar rättsläget enormt för dagens samebyar i rättegångar mot markägare.** Märkligt nog föreskriver Äldre jordabalken också att urminnes hävd inte får göras gällande på odisponerad kronoallmänning, vilket utgör stora arealer för renbete idag. Lappkommittén 1873 gjorde därmed en logisk kullerbytta när den skapade den kollektivistiska renskötseln på dessa grunder, även om det innebar en icke-våldsam men olaglig ockupation av samernas land.

8.2.8. Kolonisation på 1990-talet

1873 års avvittringsstadga ignorerade att lappskatteländen var bokförda som beskattningsbara fastigheter sedan 1695. Detta medförde bland annat att staten har saknat lagfarter fram till 1990-talet. Statligt styrda bolag utnyttjades istället för att få lagfarter genom inbördes transaktioner, där Assi-Domän AB överlät skattelandsegendom till Svea Skog AB. Därmed erhöll Svea Skog AB en fångeshandling (köpekontrakt) att återopa. En slags penningatvätt med andra ord. Det som är anmärkningsvärt är att SSR välsignade bolagiseringsprocessen som föregick denna operation vid sitt landsmöte 1992²⁹!

För varje område med giltig fångeshandling gäller 20-årig hävd och vid dessa tidpunkter kan Svea Skog AB få lagfart till markerna, och markerna är då förlorade i rättslig bemärkelse för samerna. Denna operation var troligen ett svar på Korpijaakko-Labbas avhandling som publicerades i Sverige 1990, och som likställde skattelapparna med skattebönderna.

8.2.9. Kolonisation år 2006

Statens förehavande med samernas marker är ett kontinuerligt rävspel som inte är enkelt att övervaka. I NSD den 23 januari 2007 kunde vi läsa att den förra regeringen, just innan valet och utan utredning, gav bort nyttjanderätten av skogen ovan odlingsgränsen till Svea Skog AB. Samerna informerades aldrig om detta, men lyckades stoppa aktionen genom SSR, Sametinget och den nya borgerliga regeringen.

8.3. Rättsläget idag

8.3.1. Rättslig rävsax

Statens sekelgamla bristande lagfartslegitimation till de omstridda markerna utgör i sig ett bevis på att rättsläget är allt annat än klarlagt. Renbeteslagen som tillkom 1886 medförde konkurrerande markanvändning på samma områden, och stöddes med antagandet om att staten ägt disponeringsrätten av markerna. Detta antagande kan alltså vara felaktigt. Men om staten *är* den rättmätiga ägaren till markerna försvinner de rättsliga förutsättningarna att upprätthålla ett kollektivt utformat betesbruk i nomadiserande former på andras marker, eftersom *den strider mot grundlagen*. Alltså satte lappkommittén 1886 staten i en obekvämlig rävsax, som fortfarande gör sig påmind.

²⁹ Resursfördelningsdokument för partiet *Samerna*, 28:e februari 2006.

8.3.2. Staten uttrycker osäkerhet

Jordbruksutskottets uttryckliga förbehåll³⁰ att Riksdagens beslut om antagande av 1971 års renbeteslag inte fick tolkas som ett ställningstagande från Riksdagens sida till Statens äganderättsanspråk på omstridda marker. Med andra ord: Uttalandet visar, att frågan om Statens anspråk på skattelandsinnehav, alltså utgör ett ouppklarat spörsmål från rättslig synpunkt.

8.3.3. Rättspromemoria

Kriströms Advokatbyrå har utarbetat en rättspromemoria i februari 2004, som visar att den kameralrättsliga jordeboksföringen bestod intakt ännu till 1800-talets sista decennier. Detta ger också stöd till Korpjaakko-Labbas omdöme om att rättsläget fram till 1750 måste anses vara riktigt och korrekt, och var det fram till dess Staten med 1873 och 1886 års normgivning rubbade det rådande rättsläget till nackdel för urbefolkningens betesbruk med ensamrätt på egna marker. Rättspromemorians innehåll visar också att 1883 års lappkommitté vilselett Riksdagen att anta 1886 års renbeteslag under felaktiga antaganden om att markerna utgjort *odisponerad kronoallmänning*.

8.3.4. Jämförelse med aboriginer

Samernas situation liknar därmed också aboriginernas kamp för att återta sina förfäders marker. Det mest kända rättsfallet är ”The Mabo Case”. Ur ett traditionellt rättspolitiskt perspektiv ansågs hela Australien utgöras av *Terra Nullius* – ett tomt och ociviliserat land – och därmed ägt och disponerat av den engelska kronan. Den australiska rätten slog dock fast att urbefolkningen *har* rätt till sina förfäders marker – rättigheter som existerade innan kolonisationen och som fortfarande består. Poängen är att denna fastslagna rätt inte var kopplad till en *kollektiv rätt* för hela den Australiska urbefolkningen, utan att sedvanerätten tillhörde *de som hade hävd och gjorde anspråk på området*. ”there may be other areas of Australia where an Aboriginal people, maintaining their identity and their customs, are entitled to enjoy their native title.” Kommenterade domaren fallet, och lämnade därmed en öppning för andra aboriginer att kämpa för sina förfäders marker, något som skapat flera rättsprocesser i Australien där marker återgått till urbefolkningen.

8.4. Kränkning genom försäljning

Staten *ockuperade* urbefolkningens hävdvunna marker genom en serie medvetna rättsliga ingrepp, som då och fortfarande strider mot grundlagen, och har skapat djupa konflikter genom dagens lagstiftning.

8.4.1. Svea Skog AB

³⁰ JoU 1971:37 sid. 36

För samerna är det ett slag i ansiktet när exempelvis Svea Skog 2006 sålde ut 30 000 hektar av de samiska markerna. Ännu värre att 100 000 hektar ska försälas under 2007. För den enskilda samiska individen kommer kränkningen när omgivningen styckas upp i skogsfastigheter och tomter, på marker som hon och hennes släkt anser sig ha ägt och fortfarande gör anspråk på.

Svea Skogs hemsida ger ett intryck av ett seriöst, miljömedvetet och engagerat företag, men den ska också ses i skenet av att samiska ättlingar ser bolaget som den yttersta fingerspetsen av det koloniala väldet. Angående försäljningarna av samernas marker deklarerar man från Svea Skog på sin hemsida att:

"För att utföra uppdraget på bästa sätt har vi en effektiv och kompetent intern organisation, samt ett nära samarbete med många externa mäklare, värderare och fältarbetare."

8.4.2. Hård exploatering

I skogslandet över hela sameområdet vittnar flera om statens kalhyggesökningar. Det upplevs som en enorm kränkning gentemot förfädernas marker att så mycket har förstörts, och tidsperspektivet när skogarna kommer att återhämta sig kan vara oöverskådliga. När den huggbara andelen av statens skog minskar drastisk ökar utförsäljningen av mark till privata intressen och dessutom ökar renbetesstrycket på privata marker.

Exempel 1: Föreningssytor kallar dom det. Alla fattar att det inte kommer att växa något där på 40 år eller mer. Jag skulle aldrig behandla min egen skog på det sättet.

Exempel 2: Skogsvårdsstyrelsen kom och granskade mina marker, och med avsikt tog jag med dom där skiftet gick, ut mot kronoöverloppsmarken. De utbrast i bestörtning. Varför har du inte odlat här! Jag lät dom hålla på ett tag innan jag sa att det var deras mark. Dom blev alldeles tysta. En av dom undviker mig fortfarande när han ser mig.

Alla vet om att staten genom sin hårda exploatering har förstört jättelika områden, men ingen törs säga det offentligt. Inte ens från samebyarna bryr man sig, de som verkligen borde värna om samernas marker. Nu försöker man skyla det genom att skapa naturreservat, tysta ner och granska privata skogsägare hårt hur de sköter sin skog för att verka engagerade i naturvårdsfrågor och dölja sina egna brott. Men de verkar sakna vilja och verktyg att granska sig själva.

Vi samer som lever här tänker långsiktigt och respekterar naturen. Men staten tänker inte alls, och ställer ändå höga krav på oss. Varför ska mina marker bli renbetesmarker bara för att staten har förstört sina? Det är kränkande.

Här har mina förfäder vandrat i evighet men nu finns bara fula öknar.

8.5. Sammanfattning

- Samer och svenskar behandlades likadant inför domstolar när det gällde äganderätten fram till 1800-talet.
- Alla iblandade torde idag vara överens om att staten antingen ockuperade eller beslagtogs samernas marker. Ändå har man ansett från 1800-talets slut att markerna var kronans, då, nu och för framtiden.

- Oavsett om staten ockuperade eller beslagtogs markerna har det begåtts ett svårt brott mot de mänskliga rättigheterna.
- Staten skapade ett nytt rättsligt system där ett fåtal samer fick nyttjanderätt på statens marker, en nyttjanderätt som dessutom strider mot grundlagen.
- De familjer som tidigare hade lagfarter på beskattade och hävdvunna områden blev av med sina marker som de brukat sedan urminnes tider.
- Staten vägrar att befatta sig med denna fråga och förhåller utredningar, troligen för att de statliga skogsbolagen inom en treårsperiod från 2007 börjar få giltiga lagfarter.
- Den svenska staten bröt mot sina egna lagar när de samiska fastigheterna avskrevs, och godkändes av en ledning som hade förankring i 40-talets nazism.
- Svea Skog, Assi Domän med flera säljer ut marker utan att ha lagfart på områdena. Trots att det pågår markprocesser i svenska domstolar och i Europadomstolen, vilket torde vara ett lagbrott.
- Markanspråk ur ett sedvaneperspektiv, oavsett om det handlar om urbefolkningar eller andra folk, måste utgå från de människor som har sedvanerätt till området. Det kan inte utgå från att ett djur har betat i specifika områden.
- Urbefolkningen anser att staten har förstört deras marker för lång tid framåt.

8.6. Frågeställningar till staten

Hur kan man sälja något som man med all sannolikhet inte äger? Och hur kan staten tillåta försäljning när det pågår rättegångar om anspråk till markerna? Hur kan staten initiera sameutredningar som bygger på oriktiga förutsättningar? Varför slåss staten fortfarande för denna mark och därmed gör våld på urbefolkningen och sina egna lagar och förordningar? Särskilt med tanke på att skogsinnehavet borde ge samma inkomst för staten genom skatter och avgifter även om de återgår till de lagfarna ägarna?

Svea Skog AB accelererar i utförsäljningen av mark men:

Varför informeras inte köparna om att de kan komma att förlora den, och att jättelika skadestånd kan komma att belasta den svenska staten för dessa försäljningar och de exploateringar som gjorts under drygt hundra år på urbefolkningens marker? Detta är olagligt, eftersom staten väl känner till de rättsliga anspråken, som kommer att leda till djupgående konflikter mellan ortsbefolkningen.

8.7. Slutsats

Samiska Rättsförbundet har visat att de samiska markerna, med bevisning som inte enkelt kan viftas undan, ägdes av enskilda samiska familjer. Inte minst för att de själva ansåg sig äga sina marker. Med tanke på de pågående rättegångarna i Europadomstolen, och kommande lappskattelandsmål, bör staten ta aktiv del i sin historia för att komma tillrätta

med sin koloniala politik. Den nuvarande renbeteslagen strider mot grundlagen, och diskriminerar icke renägande samer. Det är möjligt att den avgränsade renskötseln aldrig kan återinföras då kunskaper har förlorats och det moderna samebysystemet är så välbefäst, men äganderättsordningen måste återställas och de samer som förlorade sina marker måste kompenseras för detta.

9. Slutord och utblick

9.1.1. Kulturmord

Strukturumvandlingen av det samiska samhället innebar ett kulturmord, där hela folkgrupper med egna språk, egna marker och egna kulturer försvann inom loppet av 40 år. I detta dokument har vi visat att kränkningarna pågår ännu idag och att samer fortfarande förtrycks genom att **historien döljs, deras marker exploateras och säljs, kulturminnena bränns upp, de nekas tillträde till samebyarna eller kränks av dessa och myndigheter genom godtycklig maktutövning och att de osynliggörs samt att de inte har någon talan i offentliga rum, ifrågasätts som samer och nekas tillträde till rättssalar.**

9.1.2. Etnisk diskriminering

Dessa kränkningar är i sin struktur etniska, även om det inte är uttalat, eftersom det drabbar *specifika* samiska folkgrupper som under 1900-talet redan utstått en rad förnedringar. Det är en strukturell etnisk diskriminering eftersom kränkningarna särskilt drabbar denna etniska grupp då de bemöts som etnicitetslösa, förvägras sina förfäders marker och utkomst och görs osynliga och historielösa.

9.1.3. Byråkrati i kris

Vi vill påstå att Sverige är en *byråkrati i kris*. Åtminstone gentemot samerna utmärks det svenska myndighetsutövandet fortfarande av arrogans, rasism och maktfullkomlighet. När dessutom inte tjänstemän kan bringas till vare sig personligt eller politiskt ansvar för sitt handlande gentemot medborgaren, ökar risken för att den enskilde medborgaren kommer i kläm. Den svenska byråkratin kännetecknas också av att politiker kan fatta beslut som förtrycker mänskliga rättigheter utan att tjänstemännen kan bringas till vare sig politiskt eller personligt ansvar. Det kännetecknas också av ett civilrättsligt system där staten och dess myndigheter har automatiskt bättre förutsättningar att få rätt i domstolarna än enskilda individer, och ett rättsystem som i övrigt ges handlingsutrymme att hindra prövningar godtyckligt. Detta bäddar för en fortsättning för den etniska diskriminering som vi genom rapporten redogjort för, men det innebär också indirekt att alla svenska medborgare är drabbade av detta styrelseskick.

9.1.4. När tog staten över?

Hur länge har det centralstyrda maktmissbruket pågått i Sverige? Landshövdingarna gjorde anspråk på att döma över lapps kattelanden i slutet på 1600-talet, något som häradsrätterna effektivt motsatte sig i nästan hundra år. 1795 utfärdar dock landshövdingen i Västerbotten en skrivelse till fogdarna att ignorera häradsrätterna. I och med det skulle samerna, som ofta var representerade i häradsrätterna, förlora inflytande och väsentligt sänka sin rättsliga ställning. 1827 åtsidosatte länsstyrelsen arvsrätten för samisk egendom, vilket var ett tydligt

lagbrott. Vi vill därför åldersbestämma detta styrelseskick till 180 år, då häradsrättens inflytande minskade betydligt, och länsstyrelsen tillsammans med landshövdingen skapade ett maktskick där de medborgerliga rättigheterna kraftigt försvagades. Kanske var det nödvändigt med denna ordning för att förtrycka och assimilera samerna, och stjäla deras marker? 1827 utgör också ett startskott för ett nästan två hundra år mörkt kapitel i Sveriges historia där den sista sidan ännu inte lagts.

9.1.5. Personligt ansvar

Myndigheter och andra statliga administrationer måste synliggöra de som fattar beslut i olika samiska frågor, så att vi i Samiska Rättsförbundet och andra samiska organisationer, kan avgöra vilka personer som står för olika åsiktslinjer. Detta handlar om vilka som tillsätter sakkunniga, vilka som ingår i utredningar och andra viktiga personer som har inflytande i samiska spørsmål. Detta är särskilt viktigt då vi som organisation, och andra samiska organisationer och experter, inte tillåts vara med vare sig som sakkunniga eller som ingående part i utredningar.

9.1.6. Reformistiska samer

Idag finns dock flera organisationer som verkar för reformer i det samiska samhället, och som försöker visa Sverige och omvärlden vilket förtryck som pågår i norra Sverige. Ur ett allmänsamiskt perspektiv är alla offer av kolonialmaktens politik gentemot samerna, något som har visat sig svårt att framföra till de rätta instanserna.

9.1.7. Rättighetskrav

Statens söndra- och härskastrategi har varit mycket framgångsrik i fråga om att ta över markerna, men resulterat i dagens djupa konflikter och ilska mellan människor. I skenet av budskapet från denna rapport, är det viktigt för beslutsfattare att förstå varför de organisationer som verkar för reformer ställer sig tveksamma till ytterligare rättighetsförskjutningar *mot* renskötseln med tanke på de konflikter som detta skulle innebära. Såvida inte *alla* samiska ättlingar inkluderas i denna politik, och hänsyn tas till andra folkgrupper i Sameland. Sverige bär ett mycket tungt ansvar för dessa konflikter, och Sverige har en stor del av ansvaret för att lösa konflikterna på ett tillfredsställande sätt.

9.1.8. ILO-169

I arbetet mot ratificering av ILO-169 måste samerna själva granska det samiska samhälle som skapats. Om rennäringslagen *i sig* bryter mot internationella konventioner, och sametingslagen *i sig* strider mot ILO-169, kan man fundera på vilken ände man ska börja i. Dessutom ställer vi frågan rakt ut om konventionen utgår från urbefolkningen eller från renskötseln?

9.1.9. Assimilering

Vi är alla ett resultat av våra förfäder och genom att många av oss fortfarande uppfattar oss som samer, har inte statens assimileringspolitik uppenbarligen inte fungerat fullt ut. I vårt arv bärs också oförorätterna som gjorts mot den samiska befolkningen och statens attityd gentemot dessa oförorätter.

9.1.10. Försoning

Samerna har framför sig ett enormt försoningsarbete. Det handlar bland annat om att garantera den nuvarande renskötselns framtid. Det finns bara ett begränsat antal renskötare som kan förvalta de svenska samernas kulturarv, och att den moderna samebyn har en central plats i det samiska samhället har blivit en självklarhet för de flesta samer. Men i denna försoning följer också ett ansvar för samebyarna att respektera andra samer. Försoningen handlar också om att samerna själva synliggör urbefolkningen i de olika sameområdet oavsett vilka näringar de utövar. Alla samiska ättlingar kan och får göra anspråk på sina förfäders historia. Det är ingenting man kan kollektivisera för ett fåtal anser vi i Samiska Rättsförbundet.

9.1.11. Enande

Vi har svårt att se ett enande av samerna, som överbryggat kulturkonflikterna och näringskonflikterna, *utan att det samiska samhället och det svenska rättssystemet demokratiseras*. Samerna borde alla ta ansvar i att motsätta sig alla försök att splittra den samiska befolkningen i Sverige ytterligare.

9.1.12. Försoning med staten

När det gäller försoning med den svenska staten anser vi i Samiska Rättsförbundet att staten måste se över äganderättsfrågan i sameområdet. Vem äger egentligen markerna? Sverige måste också se över sitt rättssystem, för att stärka individens rättsskydd. På så sätt kan samerna också få talan i domstolarna. Samerna måste också kompenseras för att deras marker beslagtogs och för tvångsförflyttningarna.

9.1.13. Vem är egentligen same?

Dessutom måste den svenska staten bestämma sig: *Vem är egentligen same?* Är samerna en definition på näringsutövare eller är samerna ett folk? Om det handlar om näringsutövning är det viktigt i politiska och rättsliga sammanhang betona att det inte handlar om en etnicitet och urbefolkning, utan just en grupp *näringsutövare*. Är samerna ett folk måste Sverige ändra sin urbefolkningspolitik från grunden.

Vi avslutar rapporten med några ord som en av informanterna uttryckte:

”Det är egentligen så enkelt. De behöver bara vända handen åt andra sidan så följer dom helt plötsligt konventioner och lagar, och behöver inte förtrycka oss längre.”

Författare

Peter Rodhe

Tack till

Sten Söderhagen för stora bidrag till dokumentets tillkomst, och till avsnittet *Äganderätten*.

Jur. kand. Lars-Ola Hull för värdefulla bidrag med erfarenheter och synpunkter kring *Rättssäkerheten*.

Jur. kand. Lars-Nila Lasko för språk- och sakgranskning.

Jur. kand. Ulf Brunfelter för värdefullt material och goda råd.

Och ett stort tack till alla er som bidrog med era berättelser, reflektioner och synpunkter - och ett lika stort tack till er som idogt granskade språket och dispositionen.